

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀԳՍՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՆԲՈՒՍԱՂՋԱԻ ՀԱՅ ՊԱՏԻՍԵՐԳՈՒԹԵԱՆ

ԲՈՂԱՆԳԱՎՈՐԹԻՒՆ

1. Առաքնականութիւն Հայաստանաց Եկեղեցւոյ. եւրգրին.—
2. Ս. Դիւրի ընթերցումը. Բ. Ե.— 3. Բնագծին. Պորճուրդ. Արսէն Երկար.— 4. Բարոյագիտական. Մեծնաշու Փափաքը Պզտիկնաշու Փափաքը. Գ. Մ.— «Դուք եք յոյս աշխարհի». Թրգւ. Ներսէս Բենյ. Առաքնական.— 5. Հայերէնի Երեւանեան ուղղագրութեան խնդիրը. Բ. Ե.— Համադրական Աղյուսակ. ուղղագրական առաջարկները.— 6. Բանասիրական. Վարդ Մաշքոցի՝ ուղղեալ եւ յուսարանեալ. Դաւենիկ Ժընտրդեան.— 7. Պատկան. Էլ-Պիրեհ գիւղի Հայոց Եկեղեցին Երուսաղէմի ճանապարհին վրայ. Մ. Ե. Ա.— 8. Խրիստեանի պատգամները Եկեղեցական յարեկարգութեան շուրջ եւ իւր հայեացքները հայկական խնդրոյ մասին. Հ. Երամեան.— 9. Բնագծին. Ի վեր զսիրս. Սիւլլի Բրիւսոն. Թրգւ. Թ. Ե. Գ.— Իմաստութիւն. Թրգւ. Նևար.— 10. Նոր յոյս մը Աստուծաշնչական Զրհեղեղին վրայ. Նորայր Սրկ. Պողարեան.— 11. Մասնախօսականք. Հոգեվերլուծում. Նորայր.— Հայնագրեալ մանկական եւ դպրոցական Նոր Երգարան. Լեւոն Մ. Չիլիկեցի.— Ազան վաճառականին կտակը կամ Յակոբոս Ազա. Անդրանիկ.— Դպրոցասիրաց Տեղեկագիրը. Մեսրոպ Նուպարեան.— 12. Բարձրագոյն ֆենադասութիւն.— 13. Արձագանգ Սիմէի — 14. Ս. Յակոբի Ներսէս:

The S I O N, an Armenian Monthly of Religion
Printed in JERUSALEM - PALESTINE

Յանիսի թիւով ՍԻՄՆ կը բոլորէ վեցամսեայ ծառայութեան շրջան մը, և կը պահանջէ իր ծառայութեան նուազագոյն հատուցումը — Ինչի՞նչ Բաժնեգրէ՞ք —, այն յարգելի անձերէն որ ընդունեցին զինքն՝ սկսելով Առաջին թիւէն:

ՍԻՄՆի համար նշանակուած տարեկան բաժնեգրինը, անհատապէս կերպով ածան է:

ՍԻՄՆի պէս ամսաթերթ մը ունէ տեղ և ունէ աստիճան չի կրնար տրուիլ 150 սէնթի կամ 30 եգպտ: զրչի, որուն 36 սէնթը կամ 7 զրչ 2 միլիմէր միայն փոստին կ'երթայ, և կը մնայ 114 սէնթ կամ գրեթէ 23 զրչ: Այս հաշիւը ցոյց կուտայ թէ ՍԻՄՆի բաժանորդներ հազիւ թէ կը վճարեն իրենց ստացած թերթին յոյ տպագրական ծախքերը:

Ս. Աթոռը պարզ չոհոգութիւն մըն է որ կ'ընէ ՍԻՄՆի հրատարակութեամբ. անոր խմբագիրներն ու աշխատակիցները փարա մը չեն ստանար իրենց աշխատութեանց փոխարէն, այլ կը զոհանան ընթերցողներուն զոհունակութեամբը և զնահատումովը:

Իսկ զնահատութեան հնչուն ապացոյցն է ՍԻՄՆի բաժնեգրներուն կանխիկ վճարումը:

ՍԻՄՆ առջի օրէն իր բաժանորդագրութեան պայմանները պարզեց ու շեշտեց թէ ան ~~որքէն է և Ինչի՞նչ~~:

ՍԻՄՆի վարչութիւնը պէտք չէր որ ստիպուէր իր ամէն թիւին մէջ ազդարարել իր յարգելի բաժանորդներուն և յիշեցնել թէ առաջին առիթով իսկ զրկեցէք ձեր բաժնեգրները:

Մեր շատ յարգելի բաժանորդներէն կ'սպասենք որ ~~Ինչի՞նչ~~ մտքով զործ տեսնեն, և ոչ թէ ~~որքէն է և Ինչի՞նչ~~ մտայնութեամբ զժուարացնեն ՍԻՄՆի զրամական զործանութիւնները:

Վասն զի ՍԻՄՆ առջի օրէն յայտարարեց թէ անոնք որ ԱՌԱՋԻՆ ԹԻԻԸ կ'ստանան և չեն վերադարձներ, բաժանորդ են և պէտք է որ իրենց բաժնեգրինը փութով զրկեն:

Վեց ամիսէ ի վեր ՍԻՄՆի տպագրութեան համար ծախք կ'ըլլայ, և իրենց բաժնեգրները չվճարողներ պէտք է զգան և զխանան թէ իրենք պարտաւոր են վճարել իրենց պարտքը:

Երանի՜ թէ ՍԻՄՆի վարչութիւնը նորէն չստիպուէր յիշեցնել իրենց բաժնեգրներ չվճարողներուն թէ հաւանքի վնասել ձեր պարսփը:

Անոնք որ մընի օրսով զրամ զրկելու զժուարութիւններ ունին, կրնան ծանօթ զրամատուներէն ունէ մէկուն չէքով զրկել իրենց պարտքը:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԼԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

Քրիստոնէական վաղեմի եկեղեցիներ իրենց ծագումն ու կազմակերպութիւնը կը հաստատեն Քրիստոսի առաքելաւորէն մէկուն կամ միւսին ուղղակի անձնական քարոզութեան և աշխատութեան վրայ: Բուն առաքելական դարուն այսպիսի յաւակնութիւններ մը չունէին եկեղեցիներ: ասոր կը վկայեն եկեղեցական մատենագրութեան ամէնէն հին գիրքերը, զոր օրինակ, Գործք Առաքելացի և Առաքելական Թուղթեր: Այս գիրքերէն և ոչ մէկուն մէջ չենք գտներ թէ Հայաստանի, Հռոմի կամ Աղեքսանդրիոյ եկեղեցիները Թագէոս, Պետրոս կամ Մարկոս Առաքելաւորու ձեռքով հաստատուած ըլլան: Ընդհակառակն Գործք Առաքելացի և Պողոսի թուղթերուն մէջ կը տեսնենք թէ հրեայ-քրիստոնէութեան կեդրոնն է Երուսաղէմի եկեղեցին և այդ եկեղեցւոյն գլխաւոր դէմքն Յակոբոս Տեսուցիչը: Իսկ Առօրիքի մէջ առաջին քրիստոնէական եկեղեցին՝ Անտիոքի եկեղեցին է, որու հաստատութեան հաստատրագէտ աշխատեցան Պողոս, Բառնաբաս և Պետրոս: Անդին՝ հեթանոս-քրիստոնէութեան կեդրոնն է հիմակուան Փոքր-Ասիա ըստած Երկիրը, իրենց գլխաւոր քաղաքներով, ինչպէս Եփեսոս, Դադաստիա, և այլն: Նոյնպէս վաղեմի Ելլադայի և Մակեդոնիոյ եկեղեցիները, ամէնքն ալ Պողոսի և իր գործակիցներուն քարոզութեամբ և ջանքերով հաստատուած: և սակայն ասանցմէ և ոչ մէկը առաքելական աթոռ մը ստեղծելու յաւակնութիւնը ունեցաւ: Նոյն իսկ Յայտնութեան Գիրքին մէջ ներկայացուած եօթը եկեղեցիներ, որոնք այդ գիրքին զրութեան տեսն գոյութիւն ունէին, կը ներկայանան իբրեւ քրիստոնէական եկեղեցիներ կամ կաղմակերպութիւններ, և ոչ թէ Պողոսեան կամ Բառնաբասեան եկեղեցիներ կամ աթոռներ: Այս է պատմական ստույգ իրողութիւնը: Կորնթոսի եկեղեցւոյն մէջ պահ մը տարուեցան Պողոսի և Ապօղոսի հմայքէն, և կուսակցութիւն մը կազմելու ոգիով՝ ոմանք ուղեցին Պողոսի կռթնից, ոմանք ալ Ապօղոսի, իբրեւ ցայտուն հեղինակութիւններու, և զիրք բռնել իրարու դէմ: Բայց Պողոս իսպառ մերժեց այդ սղին ու գիրքը, և յստակ ու կտրուկ խօսքերով ըսաւ Կորնթացիներուն թէ դուք հեռով և նախանձով ոգեւորուած էք, և ասիկա ջոյց կուտայ թէ դուք մարմնաւոր էք և մարդկօրէն կը մտածէք ու կը վարուիք: գուք դեռ

տղայ էք հողերու բաներու մէջ և ասոր համար երկու կուսակցութիւն եղած էք, մէկը կըսէ, ես Պօղոսեան եմ, միւսն ալ՝ Ապօղոսեան. բայց ո՞վ են Պօղոս կամ Ապօղոս, եթէ ոչ պարզ պատճառներ, որոնց միջոցաւ հաւատացիք Յիսուս-Քրիստոսի՝ ձեր կարողութեան չափով։ Մեր աշխատանքը սա կերպով բացատրեմ ձեզի, ո՞վ կորնթացիներ, որ տղայութիւնը մէկդի թողուք. եթէ ձեր եկեղեցին տունկի մը նմանցնենք, ես այդ տունկը անկեցի միայն, Ապօղոս ջրեց զայն, իսկ Աստուած ալ անեցուց. հետեւաբար թէ՛ անկողը, թէ՛ ջրողը արժէք մը պիտի չունենային եթէ Աստուած չ'անեցնէր։ Մեր ըրածը պարզ դորժակցութիւն մըն է Աստուծոյ, ես իբր ճարտարապետ հիմը դրի ձեր եկեղեցւոյն, բայց ուրիշ մըն է շինողը, և ձեզմէ ամէն մէկը զգոյշ ըլլայ թէ ի՞նչպէս պիտի շինէ։ Ձեր հիմը միայն ու միայն Յիսուս-Քրիստոս է, ես այդ հիմը դրի, և ուրիշ հիմ մը չի կրնար դրուիլ անոր տեղ։ Ամէն մարդ թող ուշադրութիւն ընէ թէ այդ հիման վրայ ոսկի, արծաթ կամ թանկագին քարեր պիտի շինէ, եթէ ոչ փայտ, խոտ և եղէգ. վասն զի իւրաքանչիւր անձ իր գործով պիտի յայտնուի և պիտի դատուի։

Այս ոճով ու այս ոգիով կը խօսի Պօղոս Ա. Կրնթ. Գ. գլխուն մէջ, և իւր խօսքերը խորունկ նշանակութիւն ունին ամէն ժամանակի և հոսանքի յաւակնութիւնները ջախջախելու համար եկեղեցական միապետութեան մէջ։

Սակայն եկեղեցւոյ այս ըմբռնումին այս առաքելական պարզութիւնը հետզհետէ կնճռոտեցաւ, այնպէս որ եկեղեցական կազմակերպութեան մէջ ազգայնականութեանց զօրաւոր դունաւորումները երթալով շեշտուեցան, և Յիսուս-Քրիստոսի եկեղեցւոյն վաւերականութեան համար երկրորդական փաստեր ու ապացոյցներ փնտռուեցան, և ասոնք եղան առաքելներու անձնական և ուղղակի քարոզութեանց պատմութիւնները։

Ճատ ուշադրաւ է որ Նիկիոյ ժողովին (325) Հայրերը երբ ԸՆԴՀԱՆՐԱՒԱՅԻՄՆ և ՄԷԿ եկեղեցւոյ Հաւատամբ. յօրինեցին, իրենց միտքէն իսկ չանցաւ այս կամ այն առաքեալը հիմնկառել Յիսուս-Քրիստոսի եկեղեցւոյն։ Անոնց միտքին և հաւատքին մէջ եկեղեցին ՄԷԿ է. և այդ ՄԷԿ եկեղեցին ԸՆԴՀԱՆՐԱՒԱՅԻ (ԿԱԹՈՂԻԿԷ) է, և այդ եկեղեցին բոլոր առաքելներուն միահաղոյն հաւորեան արդիւնքն է, եւ այս հասկըցողութեամբ է որ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ ստորոգելիքը դրոշմեցին ՄԻ և ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԵԿԵՂԵՑԻԻ ճակարին։

Այս խնդրին մէջ ալ Հռոմի եկեղեցին առաջինը եղաւ յայտարարողը թէ ինքն ուղղակի հաստատուած է Պետրոս Առաքեալի քարոզութեամբ և ձեռքով, թէ Հռոմի եպիսկոպոսները կամ պապերը ուղիղ դիժով յաջորդներն են Պետրոսի, մինչ Պետրոսին ծագումը և կեանքին զլխաւոր դիժերը ծանօթ են մեզի Աւետարանէն, Գործք Առաքելոցէն, Պօղոսի և նոյն ինքն Պետրոսի թուղթերէն։ այս բոլորին մէջ տեղ մը դրուած կամ յիշուած չէ թէ Պետրոս Հռոմ դացած և եկեղեցի մը հաստատած ըլլայ հոն։ Այսպիսի իրողութիւն մը մանաւանդ կ'ակնկալուէր որ դոնէ ակնարկուած ըլլար Հռոմայեցւոց թուղթին մէջ, որ միակ վաւերական աղբիւրն է առաքելական դարէն մնացած Հռոմի եկեղեցւոյն ծագման մասին. և սակայն այդ թուղթին ալ հեղինակը ինքն Պօղոսն է, որ զայն կ'ուղղէ իր կազմակերպած եկեղեցւոյն։

Իրողութիւնը այս է Հայաստանի եկեղեցւոյն առաքելական հաստատութեան մասին ալ. այսինքն առաքելական դարու յատուկ վերոյիշեալ գիրքերու մէջ որեւէ տեղ չէ յիշուած թէ Յիսուս-Քրիստոսի առաքելներէն Թագէտս կամ Բարթողիմէոս, կամ ուրիշ առաքեալ մը Հայաստան դաջած ըլլայ Աւետարան քարոզելու և եկեղեցի հաստատելու նպատակով:

Եթէ այս է Իրողութիւնը Հռոմի կամ Հայաստանի եկեղեցիներուն առաքելականութեան ծագման խնդրին շուրջ, ուրեմն ուսկի՞ց առած են Հռոմայեցիք կամ Հայք իրենց եկեղեցիներուն առաքելական ծագումին փաստերն ու ապացոյցները:

Շատ պարզ է այս հարցումին պատասխանը, — Աւանդութենէն:

Սակայն ի՞նչ է Աւանդութիւնը ըսուածը, և ի՞նչ արժէք ունի:

Աւանդութիւնը անգիր պատմութիւնն է, որ բերնէ բերան, սերունդէ սերունդ կը փոխանցուի. Այսպիսի աւանդութիւններն են որ յիսոյ գրի առնուած և եղած են գրաւոր կամ գրուած պատմութիւններ. Այս եղած է ճակատագիրը ո՛չ միայն եկեղեցական պատմութեան ծագման, այլ նաև ազգերունդ-հանուր պատմութիւնն այս այս կերպով հիմնուած է. Աւելին կայ, նոյն խոսքով Աստուածաշունչի գիրքերէն ոմանք գրուած են Աւանդութեանց համաձայն:

Մեր փրկիչն Յիսուս-Քրիստոս տող մը գրաւոր բան չէ տուած և չէ թողած իր աստուածային քարոզութիւններուն և դործերուն նկատմամբ: Տարիներ ետքը ուրիշներ են որ գրեցին Աւետարանները՝ հիմնուելով Աւանդութեան վերայ, և աւետարանագիրներն ալ չկրցան ամէն բան գրել: Զոր օրինակ Յովհաննէս Աւետարանիչ իր գիրքը կը կնքէ այսպիսի նշանակալից արտայայտութեամբ մը թէ զեռ շատ բաներ կան զոր ըրաւ Յիսուս, և եթէ ատենք ալ հարկ ըլլար գրել մէկիկ մէկիկ, կարծեմ թէ աշխարհ կարող պիտի չըլլար տանել գրուածները: Պօղոս կը յիշէ Յիսուսի շատ գեղեցիկ մէկ խօսքը—«Երանելի է մանաւանդ Տալի քան առնուլն»: Գրծ. Ի. 35.— որ չկայ չորս Աւետարաններէն ոչ մէկուն մէջ: Պօղոս Աւանդութենէ գիտէ զայն, և կը հաւատէ թէ ուղղակի Յիսուս ինք ըսաւ («զոր ինքն խոս ասաց»), եւ մենք կը հաւատանք այս հաւատումներուն ոչ միայն երկիւղածութեամբ, իբրև քրիստոնեաներ, այլ նաև քննադատօրէն, իբրև ճշմարտութիւնները հետազօտող մտաւորականներ: Վասն զի կը տեսնենք և գիտենք որ թէ՛ աւետարանագիրն Յովհաննէս, թէ՛ Պօղոս Առաքեալ չիտակ կը խօսին: Պօղոս մանաւանդ իր ըրածին ստուգութիւնը շեշտելու համար պէտք չունէր սուտ խօսելու, վերագրելով Յիսուս-Քրիստոսին խօսք մը, որ չկայ մեզի ծանօթ Աւետարաններու մէջ:

Այս է ահա Իրողութիւնը վաղեմի քրիստոնեայ եկեղեցիներու առաքելներէ հաստատուած ըլլալուն աւանդութիւններուն նկատմամբ, Հռոմի եկեղեցւոյն, աւելի ճիշդը, պապականութեան խիստ քննադատները, Լուտերէն ըսկական, այնքան յառաջ դաջած են որ բոլորովին կը հերքեն Պետրոս Առաքեալի վերագրուած գերը իբրև հիմնադիր Հռոմի աթոռին: Բայց Հռոմի աւանդութիւնը անխախտելի է այդ մասին և դարերու հաւատքը նուիրագործած է զայն: — Հռոմ իր աթոռին հիմնադիր կը դառնի Պետրոս Առաքեալը, և մենք բանաւոր չենք գտներ հերքել այդ դառնանքին հիմը կազմող աւանդութիւնը:

որչափ ալ բարձրագոյն քննադատութեան փորձերուն չդիմանայ այդ :

Հայաստանի եկեղեցին ալ ունի աւանդութիւն մը, Թադէոս եւ Բարթողիմէոս Առաքեալներու քարոզութեան մասին, եւ այս աւանդութիւնը այնչափ իրական է եւ նուիրական որչափ Հռոմի եկեղեցւոյն աւանդութիւնը, եւ որ եւ է բանաւոր պատճառ մը չկայ եկեղեցւոյ զայն բարձրագոյն քննադատութեան փորձերուն, ինչ որ փորձեց ընել Հ. Վ. Հայունի Բագմավէպի մէջ, եղբակացնելու համար թէ Հայաստանի եկեղեցւոյն աւանդականութիւնը պատմական չէ :

Եթէ պատմութիւն ըսելով պիտի հասկնանք զէպքերու գրաւորումը նոյն զէպքերուն ուղղակի գերակատարներուն եւ ականատեսներուն կողմէն, ազգերու կեանքին ծագման մէջ ասանկ բան չկայ, ատանկ բան չկայ նաեւ քրիստոնէութեան եւ քրիստոնէական վաղեմի եկեղեցիներու ծագման մէջ :

Ուրեմն խնդրոյ առարկայ կրնայ ըլլալ միայն աւանդութիւններուն նշանակութիւնը եւ արժէքը : Արդ՝ աւանդութիւնը չի շինուիր, չ'ստեղծուիր, եւ եթէ չինուի կամ ստեղծուի ալ՝ կեղծիմ մը կը դառնայ ինքնին : Այսպիսի կեղծիքի մը դրական նմոյշներուն ամենէն կարկառունն է միջնադարեան մասնադրութեան մէջ Դաւանց քուլքը :

Եթէ աւանդութիւնը չի շինուիր, չ'ստեղծուիր, բայց կրնայ ուռիլ եւ ամփոփուիլ, առանց կորսնցնելու բունը, էականը, կորիզը, եւ քննադատութեան որ եւ է մեթոտին պաշտօնն է բուն աւանդութիւնը զտել եւ զատել ուռուցումներէն եւ ամփոփումներէն : Այն ատեն յերեւան կուգայ զուտ Աւանդութիւնը, եւ ասիկա պատմական իրականութիւնն է ինքնին :

Նաեւ երկրորդական արժէք ունի սա խնդիրը թէ աւանդութիւնները զրի առնուած են, այսինքն՝ ե՞րբ հազած են գրաւոր պատմութեան մը պատմութեանը : Որովհետեւ կարելի չէ, մանաւանդ բանաւոր չէ պնդել թէ, զոր օրինակ, Հայ մատենագրութիւնը իր ամբողջութեան մէջ հասած ըլլայ մեր ձեռքը : Անփոխարինելի մեծ կորուստներ ունեցած ենք մեր նախնեաց գործերէն : Եւ Հայաստանի եկեղեցւոյն ծագման եւ անոր առաքելականութեան մասին ալ գրուածներ, ի հարկէ կարեւոր մասը կը կազմէին այդ թանկագին կորուստներուն : Եւ եթէ այդ կորուստներու փոխարէն կենդանի աւանդութիւնները առաջան գրի առնուած ըլլան, ինչու համար ասոնք պատմական արժէքէ զուրկ պիտի հռչակուին բարձրագոյն քննադատութեան անունով :

Հ. Վ. Հայունիի շատ ուշացած քննադատական փորձերը Բագմավէպի մէջ Հայաստանեայց եկեղեցւոյն աւանդականութեան մասին — որ աւելի պատշաճօրէն կ'ընդհատուի հանգուցեալ Օրմանեան Մերազանը եւ անոր Ազգապատմութիւնը քան թէ պատմագիտական շինիլ աշխատանք մը — չեն գիմանար բարձրագոյն քննադատութեան խտուրտութիւններուն : Վասն զի վերջապէս կարելի է նոյն իսկ Հ. Վ. Հայունիի կողմէն իրիկ պատմական աղբիւր գործածուած հեղինակները բոլորովն ընել քննադատական միեւնոյն մեթոտով եւ ոգիով : Այնպէս չէ՞ : Մենք նոյն իսկ սա մեր ժամանակներուն մէջ, մեր աչքերուն առջեւ կ'աւանդուի իրողութիւններուն գրաւոր պատմութիւնները կը հանչնանք թէ ի՞նչ կ'արժեն : Մարդիկ իրենց կիրքերով եւ շահերով միեւնոյն

են ամէն դարու մէջ և ամէն տեղ, Հետեւաբար սխալ է այնպէս կարծել թէ պատմութիւնը բաւական չափով անաւելի բան կ'արժէ քան աւանդութիւնը:

Նոյն իսկ ճշմարտութեան սիրուն, և գիտութեան և բարձրագոյն քննադատութեան սիրուն պէտք է պարկեշտօրէն և լայնամասութեամբ խոնարհիլ կրօնական և եկեղեցական աւանդութեանց առջեւ, և չկոխել լպրծուն գետիններու վրայ:

Հայաստանի եկեղեցին եթէ մինչև յայսօր կուրծք կուտայ իր արտաքին ջարդող-կտորտող հալածիչներուն և ներքին անխոհեմ թշնամիներուն դէմ, ամենեւին չի վախճար իր որ և է աւանդութիւնը պաշտպանելէ ունէ քննադատական փորձի հանդէպ, հերքէ է որ միեւնոյն փորձերու ենթարկուին Հռոմի կամ վաղեմի եկեղեցիներուն առաքելականութեան աւանդութիւններն ալ:

Ս. ԳԻՐԻՔԻ ԸՆԹԵՐՅՈՒՄԸ (*)

Առանձինն կամ առանձին՝ Սուրբ Գիրքը ինչպէս կարդալու է, ուսումնասիրութեան և կրօնական կրթութեան նպատակով:

Այս հարցումը կ'ընենք, զիտնալով որ մեր ժողովրդեան առանձին կեանքին մէջ Սուրբ-Գիրքը կարդալու բարի սովորութիւնը խափանուելու վրայ է: Եւ աւելի զարմանալին այն է որ մեր մտաւորական դասակարգին մէջ ալ Սուրբ-Գիրքի բնթերցումը հազուադէպ իրողութիւն մ'ըն է դարձած: Ինչ ալ եղած ըլլայ չքմեղացուցիչ պատճառը այս դանցաւորութիւններուն, արդարանալի ունէ կողմ չունին: Վասն զի հաւատացեալ ժողովուրդը ո՛չ միայն պիտի չի Գիրքին բնթերցումները եկեղեցւոյ մէջ խորին ուշադրութեամբ և երկիւղածու-

թեամբ, այլև պիտի կարգայ զայն առանձին խաղաղութեան մէջ, և ուսումնասիրէ ու խելամուտ ըլլայ իր առջև դրուած խնդիրներուն: Սուրբ-Գիրքին այս առանձին ու առանձնական ուսումնասիրութիւնն է որ հաւատացեալը պիտի լուսաւորէ իր ներքին մտածութիւններուն և խորհուրդներուն մէջ, պիտի զօրացնէ անոր հաւատքը իր կրօնական կեանքին մէջ և պիտի ուժաւորէ անոր գիտակցութիւնն ու համոզումները կրօնքին և եկեղեցւոյն զործնական արժէքներու մասին՝ իր կենցաղին մէջ:

Իսկ մեր մտաւորական դասակարգին համար Սուրբ-Գիրքը պէտք է ունենայ բացի կրօնականէն ու պատմականէն, զրահան արժէք մը: Վասն զի Ս. Գիրքը կը ներկայացնէ տիեզերական հսկայ նշանակութիւն ունեցող մատենագրութիւն մը, որ հարիւրաւոր լեզուներով կը խօսի երկրագնդին զանազան և այլալեւու ազգերուն և ժողովուրդներուն, և այդ Գիրքն է որ, զերջապէս, շինած և կատարելագործած է արդի Բաղաքակրթութիւնը, որու հոսանքին կը տարուին այսօր նոյն իսկ ոչ-Քրիստոնեայ ազգեր ու ժողովուրդներ:

Պէտք է դիտել որ Սուրբ-Գիրքը իբրեւ մատենագրական արտագրութիւն, չոր օրինակ, միայն խօսելով մեր հայերէն (զրար) թարգմանութեան վրայ, լեզուի գանձ մըն է: Հետաքրքրական է զիտնալ թէ հալոս լեզուն ո՞րչափ բնորոշեալ եղած է վա-

(*) Խաբէ եկեղեցւոյ մէջ կարդալու վրայ չէ՛ հաս-վասն զի **Գիրքը** եկեղեցւոյ մէջ մասնաւոր պատգովի կողմէն բարձրաձայն կը կարդացուի՝ ուղղութիւնով բոլոր ժողովուրդին, և այս պատճառով ալ կը կարդացուի բնական և դասաւորուած դրութեամբ մը, բարձր և եղանակաւոր ձայնով, խորին լուսնեան մէջ: Գրեթէ 800 (+ 1410) շաւր Բաղաքին աւանդութիւն մը պատճառ է իր **Գիրք** Հարցմանցին մէջ (էջ 613) քննարկածներու եղանակաւորման մասին, զոր նայնութեամբ յառաջ կը բերեմ:

« **Հարց.** - Չգիտեմ որպէ՛ս է բնթերցելի լեզուները: **Պատ.** - զԱւետարանն **յԱռաջին ձայն** և զԱւետարանն **յԵրկրորդ**, և զԱւետարանն ի **Չորրորդ ձայն** է բնթերցելի, և ներթերցան ի **Վերջին ձայն**:

« Այլ և կարդացուին պա՛րճ և նմանեցուցանել զիւր խօսքն ստղին զոց: Նոսեւ պատգովին, թէ խրատական է, թէ աւագական, թէ սպառնական, թէ աղօթական, թէ բղձական, և այլ այսպիսի, »:

դեմի մարդոց և անոնց խորհող ու գրող զաստկարգին խորհուրդներն ու մտածութիւնները հայացնելու՝ հարազատութեան գրողմով: Դարձեալ՝ Սուրբ-Գիրքը, իր բովանդակութեան կողմէն, այս աշխարհի վերայ գոյութիւն ունեցած և ունեցող գիրքերէն աւելի կը ներկայացնէ ճոխութիւն մը այլազան նիւթերու և խնդիրներու: Հին միտքը և դիտութիւնը աշխարհի գոյութեան վրայ, հին մասնականներու մարդիկը ու անոնց պատմութիւնը առանին: Ընկերային և քաղաքական պայմաններու կողմէն, անոնց հոգեբանական ու կրօնական վիճակները իրենց շատ հետաքրքրական փութերուն մէջ, անոնց կեանքին ելեւջները, անոնց իրականութիւնները կեանքի բոլոր գիծերուն վրայ, անոնց զբոյժներն ու առասպելները, անոնց կեանքին տկար կողմերուն պատկերները, և զօրաւոր կողմերուն շքեղ ճառագայթումները, և վերջապէս, կրօնական աշխարհի մէջ, անոնց ծանօթացման պատմութիւններն ու յայտնագործութիւնները Սատուոյ գաղափարին ու նոյն ինքն-Աստուծոյ հետ, իրենց զուտ մատենագրական արժէքներուն համար պէտք է արժանի եղած ըլլային գրականութեան սիրահարներու ու վարպետներուն ուսումնասիրութեան:

Սուրբ-Գիրքը, առանց արուեստակութեան, կը ներկայացնէ մարդկային կեանքը՝ Համաշխարհային գրականութիւն մըն է այն: Վասն զի մարդկային կեանքին բոլոր կողմերը իրենց պատմութիւնները ունին հոն, և այդ նշանաւոր էջերուն մէջ է որ բնուած՝ է «նոր բան չկայ արեւուն տակ»,

Եւ սակայն այս ամէնուն հետ և այս ամէնուն մէջ, Սուրբ-Գիրքին ամէնէն հետաքրքրական կողմն է մարդուն և Աստուծոյ յարաբերութիւններուն սրտմարտերը: Ասիկա հրաշալի փորձ մըն է Ս. Գիրքի մէջ, և անոր յատուկ եզակեանքութիւն մը: Կրօնքին ամէնէն նիւթապաշտիկ կողմերէն սկըսելով մինչև ամէնէն նրբին ու ամէնէն հոգեկան կողմերուն իրականութիւնները և պատկերները կան հոն: Կիւսահմայներէն, վնուկներէն ու կախարդներէն վեր կեցած են Տեսանողներ ու Մարգարէներ, որ կը խօսին, կ'որոտան, պատգամներ կը հաղորդեն: Բահագներու և անոնց քուրմերուն միամտութիւններուն քով եհօփա և եղիա-

ներ կրօնքին ազնուագոյն ըմբռնումները կը պատկերացնեն:

Այսպիսի ճոխ և բազմադրուագ գրականութիւն մը, նոյն իսկ գրականութեան սիրուն, պէտք է որ մասնաւոր խնամքով առարկայ ըլլար ուսումնասիրութեան մեր հայ ժողովուրդի մտաւորական շարքերուն մէջ:

Այս տողերը գրելով նպատակս է ուշադրութիւն դարձնել զանց առնուած գրական և կրօնական հսկայ կոթողի մը ուսումնասիրութեան պէտքին վրայ մեր ժողովուրդին մէջ:

Այս պէտքը մասնաւորապէս կը շեշտուի հիմայ, երբ մեր ժողովուրդը, իր մեծամասնութեամբ, տարագրուած իր բնաշխարհէն, տասնորոգուած ու ցրուած է ի սիլիլոս աշխարհի և երբ այս վիճակին մէջ իսկ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան մասին կը խօսուի և կը գրուի յաճախ:

Եւ ես այնպէս կը հաւատամ որ Սուրբ Գիրքը իր կրօնական արժէքով մեծ ծառայութիւն պիտի ընէ տանջուած էութիւններու, շարչարուած և հարստահարուած մարմիններու, մոլորած ու ապշած միտքերու և լքուած ու վնաս հոգիներու՝ իրենց պանդխտութեան գալարումներուն մէջ: Անորոշութեան, վհատութեան, անյուսութեան, և մասնաւոր փորձութեան պահերուն մէջ էջ մը կարգալ Ս. Գիրքէն՝ հրաշալի կերպով սփոփել և կազդուրել բան մը ունի:

Ամերիկայի շատ մը օթեւաններուն (օթել) մէջ, ճամբորդներ Սուրբ-Գիրքի հատոր մը կը գտնեն իրենց արամագրուած սենեակները՝ դարանի կամ սեղանի վրայ:

Եւ այս հատորին ընթերցումը հաճելի ու հետաքրքրական բնագիւղի համար, ատոր սկիզբը գրուած է ցանկ մը՝ շատ խորհրդով կազմուած, ուր կ'ըսուի. նեղութեան մէջ ես, կարգալ աշխնչ գիրքին, աշխնչ գլխին աշխնչ համարները. փորձանքի մէջ ես, վհատութեան մէջ ես, անյաջողութեան մէջ, հիւսնող ես, կը տառապիմ, և այլն, և այլն, այսպիսի իմաստալից հարցումներ և տանց համապատասխանող աստուածաշնչական դարմաններ ու սփոփանքներ Ս. Գրքոյ մէջ:

Ասիկա մեթոս մըն է Սուրբ-Գրքը ծառայեցնելու թէ՛ քրիստոնեայ անձերու և թէ՛ ոչ-քրիստոնեաներու, բայց նոյն առան, իրօք Քրիստոնեական Սիրոյ մեծագոյն և ամէնէն գործնական արտայայտութիւնն է հանգէպ բոլոր տառապեալ հոգիներու, որոնք պէտք ունին փոփոխութիւն և միջոցաւ իրենց կեանքին ու կենցաղին բոլոր ելեւէջներուն վրայ:

Իսկ մեր հայ ժողովուրդը ուրիշ ոեւէ ժամանակէ աւելի այսօր կարօտ է փոփոխութիւն և միջոցաւ թեան, և ես կը հաւատամ որ Ս. Գրքը պիտի տայ իր երկիւղած և ուշադիր ընթերցողներուն այդ միջոցաւ թարմանք՝ իրենց գաղթականի և նմանի պիկեմոսներուն մէջ և բարձր պիտի պահէ անոնց հաւատքը, և անկոծ՝ անոնց նկարագրերը:

Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան տեսակէտէն ալ նայելով այս խնդրին վրայ, իմ համոզումս այն է որ հայ ժողովուրդին կրօնական գաստիարակութիւնը հիմ պէտք է ըլլայ իր Մայրենի Եկեղեցւոյն բարեկարգութեան ժողովուրդ մը որ չի կրթեր ինքզինքը կեանքի ոեւէ գործառնութեան մէջ, կարելի չէ որ զիմանայ կեանքի պայքարին:

Եկեղեցին կրօնական գաստիարակութեան գերագոյն դպրոցն է: Ամէն մարդ որոշ չափով մը իր դասը կամ իր պարտականութիւնները պատրաստած ըլլալով պէտք է երթայ եկեղեցի և ելլէ Աստուծոյ ներկայութեան:

Եւ այս պատրաստութիւնը Ս. Գրքի առանին ուսումնասիրութիւնն է որ պիտի զիւրացնէ: Ինչո՞ւ կ'երթանք եկեղեցի, ինչո՞ւ կը մտնենք հոն և ի՞նչպէս դուրս կ'ելլենք անկից, կորսնցուցած ենք թէ օգտուած. — ասոնք կարեւոր հարցեր են, և պատասխան կ'ուզեն հաւատացեալ հոգիներէն:

Եւ եկեղեցական բարեկարգութիւնն ալ, իմ համոզումով, ո՛չ միայն պարզապէս եզնղեցւոյ ժամակարգական, ծիսական, կանոնադրական, վարչական, եայլն, կարգուսարքին բարեփոխութիւնն է, այլ նաեւ ամէնէն յառաջ նոյն ինքն հաւատացեալ ժողովուրդին կրօնական գաստիարակութեան բարեփոխութիւնն է, և այս աշխատութեան մէջ նոյն ինքն ժողովուրդը լուրջ բամբին մը

ունի (*): Այս է պատճառը որ ես անտարակելի պարտաւորութիւն մը կը նկատեմ մեր ժողովուրդին համար՝ վերագոնել նախանայ հին բարի սովորութիւններուն, և Ս. Գրքէն առաջին գիրքն ընել առանին ընթերցումներու մէջ:

Սակայն զիւրին չէ՛ Ս. Գրքը կարգաւ և շիտակ հասկընալ գոյն առանց առաջնորդի: Պէտք է ծանօթանալ Ս. Գրքի զբաղան ոճին ու դարձումներուն, ակնարկութիւններուն, բառերու և խօսքերու մասնաւոր առումներուն, պատմական, իմաստասիրական աստուծոյններուն և վկայութիւններուն, այլարանութիւններուն, ժամանակին ծիսական և ընկերային սովորութիւններուն, ժողովրդական բարքերուն, եայլն, եայլն:

Այս ծանօթութիւնները չափով մը տալու և Ս. Գրքին ընթերցումը հաճելի և հետաքրքրական ընծայելու համար մեր ժողովուրդին, Սիոնի միջոցաւ պիտի առաջնորդենք իրեն աստուածային գրականութեան ուսումնասիրութեան մէջ, սկսելով նոր կտակէն, և նորին մէջ ալ Պօղոսի թուղթերէն:

Թէ ինչո՞ւ այսպէս, և ո՛չ շին կտակէն, կամ թէ նոր կտակին մէջ ալ ինչո՞ւ չսկսիլ Աւետարանէն: — Նաա պարզ պատճառով:

Շին կտակարանը շատ ընդարձակ և բազմադիմի մատենագրութիւն մըն է, և ո՛րչափ ալ կարեւոր կրօնական կրթութեան կողմէն, բայց իր բոլոր մասերուն մէջ անմիջական պէտք մը չի ներկայացներ մեր նպատակին համար:

Աւետարաններէն ալ չենք սկսիր, որովհետեւ Պօղոսի թուղթերուն ուսումնասիրութիւնը մեծապէս պիտի զիւրացնէ Աւետարաններուն հասկըցողութիւնը: Պօղոսի թուղթերը ամէնէն հիանալի վաւերագրեր են, որոնց մէջ կը տեսնենք ո՛չ միայն հաւատքի եկած անձի մը, Սոզոսի մը, կեանքին ու հոգիին փոփոխումները, ո՛չ միայն Պօղոսի մը եռանդը խաչուած Քրիստոսին նշանակութիւնը բացատրելու առան, անոր հաւատքին պարզութիւնը, խորու-

(*) Այս մասին եկեղեցւոյն գրած եմ Ազգ. Հիւանդանոցի այս տարւան **Ընդարձակ Տարեցոյցին** մէջ (էջ 148-159):

թիւնը, ամբողջութիւնը, այլ նաեւ Հերանոսաց Առաքելային հաղորդականութիւնը, այլասիրութիւնը, խաչուած Քրիստոսի դադափարին համար անոր մարտնչումները, անոր տքնութիւնները, անոր առաքելական հոյակապ աշխատանքին արդաստարութիւնը, անոր վէճերը իր քարոզած աւետարանին և իր անձին մրցակիցներուն ու թշնամիներուն հետ, անոր քրիստոնէական կեանքին հոյակապ փորձառութիւնները:

Պօղոսեան մատենագրութեան մէջ դասփարի և կեանքի կոխը կայ, ծայրէն ծայր ոգևորութիւն և կենդանութիւն կայ, պատմութիւն կայ, ֆիզիքական կեանքի և հոգեկան աշխարհի ամէնէն աւելի ապակաշուած պատկերներէն մինչև անոնց մաքրագործումներուն քրիստոնէացումը, աստուածացումը կայ այդ գրութեանց մէջ:

Պօղոսին թուղթերը, որոնք քրիստոնէական գրականութեան ամէնէն վաղեմի նմուշներն են, ընթերցողը կը յափշտակեն ու կը փոխադրեն հոռմէական քաղաքակրթութեան ենթարկուած ժողովուրդներու մէջ, և ուշիմ ու հետաքրքիր ուսումնասիրող մը, կը շօշափէ 19 դարու հնութիւն ունեցող այդ կեանքերուն բոլոր երևոյթները, և կ'զգայ թէ Աւետարանին շունչը ինչէ՞ր մաքրագործելը է մարդոց մոլորութիւններէն և ազտեղութիւններէն, և թէ 20րդ դարու Քրիստոնէութիւնը ի՞նչպիսի յեղուճներէ և հանգրուաններէ անցած ու եկած հասած է մեզի:

Աւերիչ շատ կարեւոր կէտ մըն ալ, որ Պօղոսի թուղթերուն առաջնութիւն տալ կուտայ ինձ, ատոնց յայտնի գերակշռութիւնն է իր նմաններուն մէջ: Այսինքն՝ ամբողջ Նոր կտակին ամէնէն ստուար մասը կազմուած է պօղոսեան գրականութեամբ: Զարմանալի՝ երևոյթ: Առաքելական դարու եկեղեցւոյն «կարձեցեալ սիւները», — ասիկա նոյն ինքն Պօղոսին բացատրութիւնն է —, չեն կրնար համեմատութեան գրուել իրենց գրած թուղթերուն ամբողջութեամբը Պօղոսի թուղթերուն քանակին քով:

Ի՞նչ է այս զարմանալի իրողութեան պատճառը, ի՞նչպէս պէտք է մեկնել ասիկա:

Հաւանաբար սա՝ ենթադրութեամբ թէ առաքելական դարուն մէջ, Աւետարանի

քարոզութիւնը առաւելապէս հետաքրքրեց Հերանոսութիւնը քան բուն Հրեութիւնը:

Աւրեմն կրնանք բռնի թէ Պօղոսին թուղթերը խորունկ հետաքրքրութիւն չարժեցին հեթանոս աշխարհի նորադարձ ժողովուրդներուն մէջ, և հեթանոսաց Առաքելը ստիպուեցաւ շատ գրել, սակաւ գրել, և իր գրածներուն մէկ մասը միայն կրցան պահուիլ, որոնք իրենց արդի ձևին մէջ հասած են մեզ՝ կազմելով Նոր կտակի յայտնի և վաւերական կանոնին գլխաւոր մասը:

Աւրեմն առաջին աթիւ ձեռք կ'առնենք Հոռմայեցոց թուղթը, որ առաջինն է Պօղոսի ընծայուած Զորեքասան թուղթերուն և չոյց տալ Սիոն-ի ընթերցողներուն թէ ի՞նչպիսի կարգադրեալ Սուրբ Գիրք ուրիշ խօսքով, ի՞նչպիսի ծանօթութիւններու պէտք կայ Սուրբ-Գիրքին սեւ մէկ մասը զիտակցութեամբ կարդալու և օգտուելու համար:

Բ. Ե.

Ե Ո Ր Ը Ո Յ Ր Ը

Գոյ յեկարգ և ներկայութիւնը ըստ ներքին Բայցր և նրան և պարտաւոր սնկայտիւն. Բայց նոյնիս ևրային հիւստիստ չի, Աւ ինչպար յանկարձ երգին այս ըստերին:

Թողալիք որ զգայութեան ու պատմական ճշգրտութեան վրայ ծաղիկ ժողովին անհոգութիւն, եւ կուրիւն պանեց իրեւ ստիտ ուսի, Խուկիւր ձեռքի որ նրպեցաւ ինձի նորին:

Աւ ըրողիւ անունը միայն ստիտ եւ արդ երգի մը պիտ որ կը հնչի մեզի ու հանդարտ, Աւ պատմական իր զանգիւնի յարուցալի,

Աւ պայծառ որ մ'աղբիւրի պիտ ականակիս, Այս կուրեան խորունկ ստիտ եւ քի փշի, Հոն անայայտ պիտ զսնկ խուկիւր ձեռքի...

Գանիւր

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿՍԻ

ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՄԵԾԵՆԱԿԱՆ ՓԱՓԱՔԸ

ԵՒ ՊԶՏԻՆԱԿԱՆ ՓԱՓԱՔԸ

Տեսէ՛ք սա պատիկ չարածիճին, դեռ հազիւ ութը տարեկան, քթին տակ, վերի շրթունքին վրայ, զգաթի մազոտ նեղ եւրիկ մը կապած՝ ու ձեռքին տակ մազերու փունջ մը կախած է։ Եւ ահա հասակը վեր առած ու կուրծքը դուրս ցրցած՝ մանկուզայ փողոցին մէջ։ Կը յտնորտայ իր հասակակից բնկերներուն մէջ, զանոնք իրենց ողորմելի պատկերները մէջ ծաղրելու երեւոյթով մը։ Չափահասութեան խաղը կը խաղայ։ Մասները մերթ բնդ մերթ կը պլլուին իր շինծու պէտքերու ծայրերուն, կ'ոլորէ զանոնք հպարտ ու զոռոզ կեցուածքով մը։ Մէ՛ծ մարդ եղած է իր հայրիկին պէս, և իրաւունք տուած է իրեն արհամարհանքով նայելու միւս պատկերներուն։

Ի՛նչ կ'ուզէ ըլլալ այս պատիկը։— Չափահաս մարդ մը, տարիքի, ուժի և առուգութեան լեցունութեանը մէջ, զո՛հ է իր պատկերներէն. պատկերները արհամարհելի և արգահատելի բան մը կ'եւրեայ իր աչքերուն, կը փափաքի մեծնալ, և իր այդ փափաքին մէջ առած է այդ ծիծաղելի դիմակը։

Տղուն այս ծպտումի փանքին մէջ, երկու զլխաւոր շարժանիքներ կարելի է տեսնել. նախ որ իր ներկայ վիճակէն դո՛հ է, կը փափաքի ուրիշը, շարքերը ըլլալ. երկրորդ՝ կ'ուզէ վայրկեան մը առաջ հասնիլ այն տարիքին ու վիճակին, որ ատեն կը խորհի թէ պիտի իրի, պիտի հրամայէ, և պիտի ինչ տեսակ մը իշխանութիւն, ուրիշ կարեւոր պիտի ունենան կարգ մը տրակարներու գոյութիւնը։ Շատ բնական ըզգացում մըն է մարդուն մէջ մեծ ըլլալու այս տենչն ու ձգտումը։

Անդամ մըն ալ նայեցէ՛ք սա արեւոտ պատին եզերքը։ Ծերուկ մը, տարիներու բեռն տակ յոգնած, մսկոտ և անզօր, փռուած է հոն տաքուկ քարերուն վրայ, ծածկ կոնակը տուած առտուան արեւէն

տաքցած պատին, դաւադանք քովը կը պառկի, հաւատարիմ չունի մը պէս։ Ծերուկը արեւին մէջ կը տաքցնէ իր սառած անդամները, մսկոտ մարմինը, արեւոտ ճամբուն եզերքը երկարող մոզէսի մը հեշտանքով։ Իր մարած աչքերը կը դարձնէ չորս կողմ, կը տեսնէ պատկերներ որ մտիլ չեն դիտեր, յոգնութիւն չեն ճանչնար, կը վազեն, կը պոռան, կ'իյնան, կ'ելլեն, իրարու կը խառնուին, կը խնդան, և իրենց խօս ու զուարթ ձայներով կ'աղմկեն փողոցն ու բակը։ Ծերուկը նախանձի աչքերով կարծես կը դիտէ այդ աշխարհ քաղաքները, և իր պատկերները կը յիշէ, երբ ինքն ալ անոնցմէ մէկն էր, թեթեւ ոտքեր ունէր, ճապուկ մարմին մը, թարմ միտք, կեանքով լեցուն. կը հառաչէ և իր մէջ կը ծնի պատկերնալու փափաք մը, նորէն բակելու ապառելու վրայ եղող կեանքը։ Ճատկոտելու, ուտոտելու, թռչունի պէս երգելու, ջութերու մէջ կոխկոտելու, ձիւնեւրու մէջ տապալակելու բռնուն, անդիմադրելի փափաք մը։

Այս ալ, քիչ առաջուան պատկերին պէս, նման շարժումներէ կը տարուի, կ'ուզէ շարքերը ըլլալ, կը փափաքի դառնալ անցեալին՝ վերադառնելու համար իր ուժերը, իր կօրովը, իր ամէն բանի տողացող պողպատի դնդերները, իր երիտասարդութիւնը։

Այսպէս են մարդիկ. պատիկը վեր կը նայի, կեանքի մէջ բարձրանալու ճիգերով, և ձերը վար կը նայի իջնալու բռնուն փափաքով մը։ Այս երկուքէն համեմատաբար պատկերն է երջանիկը. վասնզի, թէ և հիմա իր վիճակէն դժգոհ, բայց տարիներ պիտի բերեն իր ուզածը, պիտի ըլլայ մեծ և պիտի հասնի իր բաղձացած բարձրութեան և տարիքին։ Ծերունիին պարագան նոյնը չէ. ան, իր այդ փափաքին մէջ, յուսահատօրէն համակուած է կրճող տրակարութեամբ մը. փափաքը չոր ունի, աւելի կ'ուժովցնէ իր մէջ այդ տակարարութիւնը, վասնզի յոյս չունի պատկերնալու, ետ երթալու այն ճամբուն վրայ զոր անգամ մը քալած է։

Մարդկային հասակին երկու ծայրերու փափաքներուն մէջ խորունկ դաս մը կայ ամէն մարդու համար, որ մէկ ծայրէն ըսկսելով միւսին պիտի երթայ։ Այս փա-

փառքները, իրենց ներհակ ձգտումներով, կ'ուզեն գրեթէ միանալ մէկ կէտի վրայ, կեանքի այն տարիքին որ 20-էն 50 կ'երկարի. երեսուն տարիներու միջոց մը, կեանքի լեցուն և կատարեալ տարիքը, ուժի, կորովի, մեծութեան և գործունէութեան շրջանը, ուր կ'ուզեն կարծես կանգ առնել երկու ծայրերն ալ, և յաւիտենական դառնալ այդ միջակայ կէտին վրայ:

Բայց ի՞նչպէս յաւերժանալ հոտ, ի՞նչպէս պահել մշտական մեծութեան մը հըրապոյրը և կարօտը, անսպառ ուժի և կորովի մթերք մը: Փափաքը ո՛րչափ բարի ու մեծապէս գնահատելի, բայց նոյնքան անկարելի՝ իրականութեան մէջ: Կարելի՞ է արդեօք լուծուի մը գտնել այս հրատապ հարցին:

Մարդիկ անշուշտ թռչելու համար շինուած չեն. բայց ո՞վ չէ թռչած գոնէ անգամ մը իր կեանքին մէջ: Եթէ անկարելի է մեղի համար թռչիլ իրականութեան մէջ, երազի մէջ ամէնքս ալ աւելի կամ նուազ լսողութեամբ թռչած ենք. մեր ոտքերը դեանէն կարած են, օդին մէջ վե՛ր, վե՛ր, բարձրացած ենք, սաւառնելով կապոյտին մէջ, լեռներու կատարներու վրայ, հովիտներու վերելք, և ի՞նչ երջանիկ պահ մը կ'աւած է մեղի համար այդ երազային սաւառնումը: Գիտենք նաև որ երազները իրականութենէ շատ տարբեր բաներ չեն: Երազը իրականութեան մէկ ուրիշ ձևն է. վասնզի երազի մէջ ալ կ'ապրինք կեանքը, մինչև որ արթնութիւնը կուգայ մեզ բերել երազի գիտակցութեան: Այդ ատեն է միայն որ հմայաթափութիւնը կուգայ. մինչդեռ երբ կ'երազենք, կ'ապրինք իրական և հարազատ կեանքը, սա միակ տարբերութեամբ որ երազը շատ կարճ կը տևէ, քանի մը երջանիկ բոցէներ միայն. բայց ո՞վ չի գիտեր թէ այս կեանքն ալ երազ մըն է, շատ անգամ երազի մը կարճ տևողութեամբ: Արդ, այդ անկարելի համարուած հարցը լուծելու համար կ'առաջարկեմ մեծութեան երազը ապրիլ, մըշտական ուժի և կորովի երազը շինել մեր կեանքին մէջ:

Մեծութեան այդ երազը իրականացընելու համար տրուած է մեղի մօտաւորապէս երեսուն տարիներու միջոց մը, աւելի ճիշդը՝ տասներհինգ տարիներ միայն.

երբ քունի, ուտելու և զրօնելու պարտաւորիչ մասը զուրս կը ձգենք այդ հաշիւէն, միայն տասներհինգ տարիներ:

Այս հաշիւը թերեւս շատերը խաշեն, այնքան պզտիկցած տեսնելով կեանքը որ մեղի այնքան երկար կ'երևէր, երբ դեռ կեանքը խաղ մը և չբօսանք մը կը կարծէինք: Թրտչինք կամ ոչ, ա՛յս է ցուրտ իրականութիւնը. իրականութիւնը անդուք է բնութեան պէս, մեր լացերէն չ'ազդուիր: Ան ամէն մէկուս կ'ըսէ. «Տասներհինգ տարիներ ունիս ուր պիտի կրնաս լսել մը ըլլալ, արժի՛ մը շինել քեզի, մեծ ըլլալ»:

Մարդիկ իրենց կարճատեսութեան և երեւոյթներէն դատելու իրենց հեշտին ու զիւրախաբ տկարութեան մէջ, շատ անգամ կը փորձուին արդիւնքը միայն տեսնել, առանց հաշուի առնելու անոր պատրաստութեան շրջանը:

Հախի տակ հաւկիթներ կը գնեն, իւրաքանչիւրը քարէ բարակ կճեպի մը մէջ քանի մը կրամ ծանրութեամբ ձերմեկուցի և զեղնուցի խառնուրդ մը, և ահա երեք շաբաթէն, այդ կճեպը կը կոտորի մեղմիւ, ներսը երեսան եկած պարիկի մը կողմէն. պտրլիկ, կըսկոյր ձաղուկ մը, երկու թևերով. երկու մանրիկ տոտիկներով, զեղնորակ մարմինով և ներքին հրաշալի ու բարդ շինուածքով մը: Կը նայի, կը շարժի, կը ճրճըւայ, կատարեալ և բաւական չի հրաշակերտ մը, և ասիկա ընդամէնը քսանմէկ օրուան մէջ: Հիացումով կը համակուինք այդ հրաշալի երեւոյթին հանդէպ, բայց շատ անգամ կ'անգիտանանք որ ան պատրաստութեան մը, թրխումի երկար շրջանի մը արդիւնքն է: Կեղեցիկը, մեծը՝ աշխարհի վրայ պատրաստութեան մը, երկունքի երկա՛ր միջոցի մը արդիւնքն է: Պատրաստուէ՛ մեծ ըլլալու համար. այս է բնութեան պահանջը, որ Աստուծոյ կանոնն է: Առանց պատրաստութեան, առանց զբոսարութեան և երկարատե ճիգերու չկայ իրական մեծութիւն և իրական գեղեցկութիւն: Ձաղուկը որ հաւկիթէն զուրս կուգայ, ոտքեր ունի՝ կը քալէ, թևեր ունի՝ կը թռչի, աչքեր ունի՝ կը տեսնէ, կոկորդ ունի՝ կ'երգէ, և այս կերպով իր կեանքին նպատակը կը լրացնէ:

Պատրաստութիւնը, որուն կ'ենթարկէ մարդ իր անձը, իր մէջ երեւան կը բերէ նոր և հրաշալի գործարաններ, գործելու սեփական բնդունակութիւններ, կուտայ իրեն կեանքը ապրելու որոշ ինքնայատուկ ուղղութիւններ: Հետեւէ՝ բնութեանդ պահանջներուն, մտիկ ըրէ՝ զուէն քեզի, էութեանդ խորքերուն ձայները ժողովելու և պատգամներուն ունկնդրելու համար: Ապրէ՝ կեանքը իր կատարելութեան ու լեցումնութեանը մէջ, այնպէս ինչպէս որ տրուած է քեզի. լրացուէր ճակատագիրդ: Այս պայմանով միայն պիտի տրուի քեզի իրական մեծութիւնը, այս կերպով միայն պիտի իրագործուի տիրելու, հրամայելու տենչդ: Մարդիկ այն ատեն քեզի պիտի նային լեռան մը գագաթին նայելու պէս, որ արեւին անդրանիկ ճառագայթները կը տեսնայ. քեզի պիտի հնազանդին, քեզմէ պիտի առաջնորդուին. և զուէն այդ վիճակիդ մէջ ա՛յլ պիտի չուզես պղտիկնալ, երբ կեանքի վերջալոյսին կը հասնիս, պիտի չուզես ետ դառնալ անցած ճամբուդ վրայ. վաճառի քու կարճ կեանքիդ մէջ զարձակքի կեանքին ինչ որ ան տուած էր քեզի համար. ապրեցար կեանքը զարեբու համար. մշտական մեծութեան իրաւունքը չահեցար:

Այն, որչա՛փ մարդիկ կան որ կը չընչեն առանց կեանքը ապրելու. ասոնք Ղովտի կնոջ պէս կը նային իրենց ետեւը, ձախողած կեանքի մը քարացումին մէջ:

Հետեւողութեամբ Շ. Վակների

Երեսուդեմ Գ. Մ.

„ԴՈՒՔ ԷՔ ԼՈՅՍ ԱՇԽԱՐՀԻ“

Մասք. Ե. 14:

Կը պատմուի թէ փարոսի մը վերակացուի և փոքրիկ լոյսի մը մէջ խօսակցութիւն մը տեղի ունեցած է: Փոթորկալից զիշեր մը փարոսի հսկիչը վառելով փոքրիկ լոյսը, երբ կը պատրաստուի մեծ փարոսի գագաթին ելլել, ի՛նչ կ'ուզես ինձմէ, կը հարցնէ լոյսը, այնչա՛փ պղտիկ եմ որ ոչ ոք զիս չի տեսներ, տուած լոյսս ալ շատ տկար է:

«Մի՛ վախճար, կը պատասխանէ, հըսկիչը, այլ միայն յարատեւ վառելդ, մինչև որ վերջացնեմ գործս, զոր քեզ հետ պէտք է կատարենք», և ինքը կ'ելլէ ուրբապտոյտ երկար աստիճաններու գագաթը, լոյսը ձեռքը բռնած:

Վերջապէս կը հասնի գագաթը և այդ տկար լոյսով կը վառէ զօրաւոր փարոսը, որ իր ճառագայթները կը զրկէ մղոններ անդին, կատարած ծովու ամենի ալիքներով ուռած կոհակներու վրայ, և շատ շոգեմաններ այդ զիշեր կ'ազատին ժայռերուն զարնուելու և իրար բախելու վտանգէն: Հաւատարիմ փոքրիկ լոյսին պաշտօնը լրամրեցած էր այդ բոլորին՝ երբ չողենանէր պատեցան փորձանքէն. հսկիչը գիտէր զայդ:

Կ'ուզե՞ս, եթէ հարկը պահանջէ, ըլլալ «փոքրիկ լոյս» մը, որպէս զի Տէր Աստուած քեզմէ օգուտ մը տեսնէ կրկին վառելու համար փարոսները, որպէս զի անոնք կարենան ազատել շատերը նաւարկութենէ: Դուն չես գիտեր ի՛նչպէս, ի՛նչ կերպով, բայց փարոսի Հսկիչը գիտէ: Կ'ուզե՞ս այդ զործը:

Պօրուան

Թրգմ. Ռուսմանեբեկ

ՆԵՐՍԷՍ ՔԶՆՅ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԵՐԵՒԱՆԵԱՆ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Հ. Ս. Խ. Հ. Ի Գիտութեան և Արուեստի Ինստիտուտի կողմէն «Համադրական Աղյուսակ» մը զրկուած է Հայաստանէն զուրս գրտնուող Հայ և օտար և ձեռնհաս անձերու, անոնց ալ կարծիքը իմանալու համար երեւանի մէջ դարբնուած և այդ աղիւսակին մէջ համադրուած ուղղագրական առաջարկներու մասին:

Աղիւսակը կը հրատարակենք նոյնութեամբ՝ գաղափար մը տուած ըլլալու համար այն ջանքերու և ճիգերու վրայ, զորս Խ. Հ. Ի կառավարութիւնը ի գործ դրած է մեր թանկագին հայերէնի ուղղագրութիւնը այլանդակելու նպատակով:

Նոր ուղղագրութեան ասպետները վերջապէս գտած են կաղապար մը՝ անխնայ շարժարուած և անհարկի շարժարուած հայերէնին եղծումները ձեռք մը բերելու համար: Ասիկայ գահացուցիչ քայլ մըն է, և յոյս կը ներշնչէ թէ բոլորովին ղեն պիտի գցեն այս սխալ նորութիւնները: Բայց զժրախտաբար չորս Հայ մասնագէտներ ա՛մէն կերպով համաձայն չեն իրարու կարծիքին:

Հայաստանէն զուրս գտնուող հայ և օտար մասնագէտներու առջեւ աղիւսակ մը

կը դրուի, որ Ատտիկեցի աւագակապետ Պրոտուստի մահճակալը կը յիշեցնէ. վասն զի չենք գիտեր թէ ի՞նչպիսի օրէնքներու եւ կանոններու վրայ հիմնուած են այս ազգասակին մէջ ի գործ դրուած անգիթութիւններ. որովհետեւ այն բոլոր կէտեր, որոնց զպչած են, Հայ լեզուի օրէնքներով հաստատուած կէտեր են ատոնք, եւ նոր ուղղադրութիւնն ալ պէտք էր որ օրէնքի մը վրայ հիմնուած ըլլար:

Գոնէ բուռն եւ քացատրուած ալ չէ թէ այս նոր ուղղադրութիւնը ո՞ր դատարի, ո՞ր մոզոմուրդի հնչումին համաձայն ճշգրտուած է:

Այս ընդհանուր գիտողութենէ ետքը, նկատի առնենք աղբւսակին քանի մը կէտերը:

Աւելի բանաւոր չէ՞, զոր օրինակ, եւ ե զիբրը հանգիստ թողուլ իրենց շատ օրը գերին մէջ, համաձայն նախնեաց եւ արդի ժողովրդական հնչումներուն, քան թէ տեղ մը է գրել, տեղ մը է: Ինչո՞ւ այս տարօրինակութիւնը: Ասիկա օրէնքի մը, կանոնի մը վրայ չէ հիմնուած, ալ պարզ քմահաճոյքի վրայ: Հետեւաբար I խմբի 4-ին մէջ առաջարկուած նորութիւնը բոլորովին աւելորդ է եւ այլանդակ: Հայ լեզուն չի կրնար «հանգնես» հնչել, հայ լեզուն «սեր» եւ «սեր» բառերու հնչումը չի չփոթեր իրարու հետ:

Նոյն գիտողութիւնը պիտի ընենք III խմբի վրայ: Եթէ նոր ուղղադրութեան մէջ կ'ընդունուին Օ եւ Ո, ինչո՞ւ այլայլել ատոնց ընիկ, հին գերն ու գիրքը:

Ինչո՞ւ Պօղոս չգրել եւ գրել Պօղոս: Առաջինը հասոտատուն օրէնքի մը վրայ հիմնուած է. յունարէն Օմեղան նախնիք առով տառադարձեր են, եւ յետոյ գիրութեան եւ վայելչութեան համար աւ կրկնակը վերածեր են սիրուն օգակի մը (օ), եւ Պաւղոսը եղած է Պօղոս. ինչ օրէնքով այժմ պիտի ըլլայ Պօղոս:

Այս խանգարումը պիտի ազդէ ամբողջ տառադարձութեան մեթոտին վրայ: Երեւանեան ուղղադրութիւնը այն ատեն, զոր օրինակ, Edison-ը պէտք է տառադարձէ ճիշտ ամերիկեան հնչումով էջիւրն եւ ոչ թէ էջիսն (1.), որովհետեւ ասանկ մարդ չկայ Ամերիկայի մէջ:

IV. խմբի մէջ ՈՒ եւ Ի հնչումներու

խանգարումն է նորէն: Արդէն կովկասահայ գրողներ նախ ՈՒ-ը վերածեցին Ի-ի, իբր թէ խեղճ Ի-ը ունեցած ըլլար ՈՒ-ի հնչական արժէքը, եւ հիմայ ալ Վ-ի հետ կ'ուղեն նոյնացնել: Ընդ ամբողջ հայերէն լեզուի բառերուն մէջ ՈՒ, Ի եւ Վ տարբեր են. եւ միայն քանի մը բառերու մէջ Վ-ի ձայն ունի:

VII խմբը գլուխ գործոցն է այլանդակութեան: Ինչ օրէնքով բոյսը «բույս», եւ լոյսը «լույս», իսկ կոյրը «կույր» պիտի հնչէ հայը, որ իր սովորական հնչումով աւելի պարզ կ'արտասանէ զանոնք իբրեւ բուս, լուս, կուր, ինչ որ համաձայն է «քիմիան» օրէնքին:

Հայերէն լեզուն չունի ոչս հնչումը, բոյս, բոյժ, բոյժ, թոյս, թոյն, հոյլ, խոյլ, շոյտ, փոյթ, հոյզ, յոյս, ցոյց, բոյն, խոյզ, խոյթ, անբոյթ, խոյս, յոյզ, հայն, բառերուն մէջ:

VIII խմբի մէջ Յ գիրին արուած նոր իրաւունքը որ Հ ին տեղ անցնի, եւ իր հին պաշտօններէն զրկուիլը, խեղքի չի պատկիր:

Կը յանձնարարուի «բառափերջում անձայն յ չգրել» (18). բայց ստիպուած ենք գրել, որովհետեւ պիտի գրենք բառամիջում, վկա-յ-ութիւն, ծառա-յ-ութիւն:

VII խմբի ծանօթութեան մէջ նոյն եւ խոյ բառերուն Յ-երը զեն չզցեցին, տալով ատոնց ՕՅ հնչումը, եւ պահելով յ-երը կոյուղի եւ զոյական բառերուն մէջ:

Բայց անհրաժեշտ է յ բառերուն վերջը գրաբարի մէջ մտադ կը հոյովուի, «մարդոյ» որ աշխարհաբարի մէջ կ'ըլլայ «մարդու» ոյ=ու:

Յ երբ եթէ անձայն, աւելի ճիշդը՝ կիսաձայն են շարք մը բառերու վերջ, գոյ, խոյ, հայն, բայց կը հանեն իրենց լման ձայնը երբ բառերու մէջ գիրք բռնեն:

Խոյ-ք կամ խոյ-եր, խոյ-ակ, հոյակապ: գոյ-ք, հայն:

Թէն Խորհրդային Հայաստանի սահմաններէն դուրս գտնուող միլիոնաւոր Հայոց իրաւունքներ, զգացումներ եւ կարծիքներ չեն յարգուիր Երեւանի կառավարութեան առջեւ, բայց մենք նորէն խոնարհաբար պիտի խնդրենք որ հանգիստ թողուն Հայերէնը եւ Հայալայնն անոր օրինական եւ նուիրական ուղղադրութիւնը՝ իր լեզուական եւ պատմական իրաւունքներուն մէջ:

Բ. Ե.

ՀԱՄԱԴՐԱԿԱՆ ԱՂՅՈՒՍԱԿ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐԻ

ՎՈՐ ԱՐԵՎ ԵՆ ՉՈՐՍ ԶԵՆՈՒՑՈՂՆԵՐ

ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆ, ԱՍ. ԽԱԶԱՏԻՅԱՆ, ԳՐ. ՂԱՓԱՆՅԵԱՆ ՅԵՎ ՍՏ. ՄԱԼԽԱՍՅԱՆ

I. ՅԵՎՐՈՊ. e ՇՆՁՈՒՄԸ

1. Բառասկզբում գրել է և վոչ թե է, ինչպես՝ Եգ, Էոթիւն, Էդիտոն, Էքսպերտ.
2. Բառի մեջ ձայնավորից առաջ գրել է և վոչ էլ, ինչպես՝ բոպեական, մարգարեութուն, բեալական
3. Բառավերջում գրել է, ինչպես՝ մարգարե, գիտե
4. Բառի մեջ բաղաձայնից առաջ միշտ գրել է, ինչպես՝ հանդես, հրազեր, սեր, կետ
5. Բայական թեքման ժամանակ հին ե-ը պահել, ինչպես՝ գիտեք, գիտեր, գիտցեք

II. ՅԵՎՐՈՊ. ye ՇՆՁՈՒՄԸ

6. Բառասկզբում գրել է և վոչ թե յե, ինչպես՝ ես, երկու, եզ

III. ՅԵՎՐՈՊ. o ՇՆՁՈՒՄԸ

7. Բառասկզբում գրել ո և վոչ ո, ինչպես՝ օգ, օգուտ, օր
8. Բարդությանց և ածանցմանց մեջ՝ պահելով ստուգաբանական ճշտությունը՝ գրել օ կամ ո, ինչպես՝ անօգուտ, տնօրինել, միջօրէական, անողորմ, անողորմ
9. Բառամիջում գրել միշտ ո, ինչպես՝ Պողոս, կոչիկ, կոալիցիոն, կոոպերացիա
10. Բառավերջում գրել ո, ինչպես՝ այո, Մկո, Սաքո

IV. ՅԵՎՐՈՊ. ov ՇՆՁՈՒՄԸ

11. Բառասկզբում գրել օվ և վոչ թե ով, այսպես՝ օվ, օվկիանոս, օվաղիս, Օվր, Օվրեստես
12. Հունական օմեգա տառը արտահայտել ո տառով բառամիջում և օ տառով բառասկզբում և վոչ թե ով, ինչպես՝ Թոմաս, Յոսեփ, Օսաննա, Օկիանոս

Կ Ո Ղ Մ Ն Ա Կ Ի Յ	Հ Ա Կ Ա Ռ Ա Կ
չորսն էլ	
չորսն էլ	
Անառ. Ղափ. Մալխ.	Խաչատրյան
չորսն էլ	
Ղափան. Մալխաս.	Անառ. Խաչ.
չորսն էլ	
չորսն էլ	
Խաչ. Ղափ. Մալխ.	Ան. (գրել միշտ ո)
չորսն էլ	
չորսն էլ	
Անառյան	Խաչ. Ղափ. Մալխ.
Ղափանցյան	Ան. Խաչ. Մալխ. (համարում են լեզվական խնդիր)

V. ՅԵՎՐՈՊ. ՎՕ ՀՆՋՈՒՄԸ

13. Բառասկզբում գրել ու և վոչ թե վո, ինչպես՝ որդի, որ, որսորդ . . .

VI. ՅԵՎՐՈՊ. Վ ՀՆՋՈՒՄԸ

14. Ամեն դեպքում գրել վ և վոչ թե մերթ, մերթ ու, մերթ վ, ինչպես՝ ազագ, ազնիվ, տերևի, հոգիած, նվաստ . . .
ԵՄԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆ. Է փակագրի գործածությունն ընդունել, արևելք, տերև,

VII. ՅԵՎՐՈՊ. ՍՅ (ՈՒՅ) ՀՆՋՈՒՄԸ

15. Ամեն դեպքում գրել ույ, ինչպես՝ բույս, լույս, կույր, և վոչ թե բույս, լույս, կույր . . .
ԵՄԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆ. ոյ գրությունը կարգալ միշտ ույ, ինչպես կույր, գոյական, նոյ, խոյ . . .

VIII. Յ ԳՐԻ ՄԱՍԻՆ

16. Յ գիրը բառասկզբում վերածել հ-ի, ինչպես՝ հարմար, հղի, հուլիս, . . .
17. Բառասկզբում դեն գցել վորտեղ կարելի չե, ինչպես՝ ետ, առաջ, եսան . . .
18. Բառավերջում անձայն չ չգրել, ինչպես՝ վկա, ծառա, պաշտոնեա . . .
19. Չգրել ա և ի ձայնավորների միջև, ինչպես՝ վկաի, ազգաին . . .

IX. ԻԻ

20. Իւ գրությունը պահել անփոփոխ, ինչպես՝ միութիւն, գիւղ, թիւրք և վոչ թե՝ միութուն, գիւղ, թիւրք . . .

X. ԵԱ

21. Եա գրությունը պահել անփոփոխ, ինչպես՝ կեանք, մեծութեան, պաշտոնեա, Մամիկոնեան . . .

XI. ԵՕ

22. Եօ գրությունը վերածել եո, ինչպես՝ եօթը, արդեօք, և վոչ թե՝ յօթը, արդեօք կամ՝ եօթը, արդեօք . . .

XII. ՄԻԱՏԱՌ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

23. Ստեղծել միատառ գրություններ ՎԼ, ԻԼ, Էա յերկտառ գրությանց փոխարեն . . .

XIII. ԲԱՂԱՋԱՅՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

24. Յեզրուպական բառերի կրկնակ բաղաձայները հայերենի մեջ պահել, ինչպես՝ կոլլեկտիվ, ապարատ, մասնա, կոմունա . . .

ԿՈՂՄՆԱԿԻՑ	ՀԱԿԱՌԱԿ
ԱՆ. Ղափ. Մալխ.	Խաչ. (առաջարկում է վո)
չորսն էլ	
ԱՆ. Խաչ. Մալխ.	Ղափ. (ընդունում է միայն և շաղկապի մեջ)
չորսն էլ	
ԱՆառ. Խաչ.	Ղափ. Մալխ. (պահել յ)
Ղափ. Խաչ. Մալխ.	ԱՆառ. (համարում է լեզվական)
չորսն էլ	
Խաչ. Մալխ.	ԱՆառ. Ղափ.
չորսն էլ	
չորսն էլ	
չորսն էլ	
Մալխ. Խաչ.	ԱՆառ. Ղափ. (Ղափ. ընդունում է միայն միատառ ու)
Ղափաճցան	ԱՆ. յեվ Խաչ. համարում են լեզվական)

ԳԻՏՈՒԹ. ՅԵՎ ԱՐՎԵՍՏԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԶՈՂՈՎ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐՔ ՄԱՇԹՈՅԻ

ՈՒՂՂԱՆԱԼ ԵՒ ԼՈՒՍԱՐԱՆԱՆԱԼ

ՆԵՐԱԾՈՒՐԻՆ

Ի՞ր մեծագլին բարեմասնութիւնները պիտի թուենք յետոյ միասմին:

Թէ ի՞նչ անտեղութիւններ ու ի՞նչ ծուռ հետեւութիւններ ծնած են այսպիսի ուղիղ և լուսաբանուած տպագրութեան մը չգոյութենէն՝ շատերու մէջէն գատենք մէկ քանի օրինակներ և ցոյց տանք:

1. Գարագաշեան Հայ ալբուրէնքի զիտը կը հասկնայ իրը հասարակաց (ամբողջ Հայաստան աշխարհի) հոգը եղած «մանաւանդ կղերական դասուն, և տեղի ունեցած ժողովով եպիսկոպոսացն՝ հանդերձ Սահակաւ և Մեսրոպաւ», նսեմացնելով այսպէս Մաշթոցի փառքը: Եւ ինչո՞ւ: Որովհետեւ կ'ըսէ Գարագաշեան՝ սխալ մէջըբրումով Կորիւնէն «ժողովեցին (Սահակ և Մեսրոպ) աշխարհանոց խորհուրդ»: Կարճ պարբերութեան մը մէջ կրկնակ սխալ: Տեսնենք Կորիւնի բուն ըսածը.

Ապա երանէր նոցա (Մաշթոցի և Սահակայ) պարգեւական յամենաբարին Աստուծոյ՝ ժողովիլ գաշխարհահոգ խորհուրդն երանելի միաբանելոցն, և գիրսնշանագրոյ Հայաստան ազգին հասանել: Արդ՝ եթէ Գարագաշեան «ժողովիլ» քառն հոս ճիշդ նշանակութիւնը իմացած ըլլար, երդ. դարու առաջին կէսին գրուածները խնամով աչքէ անցնելով, պիտի գիտնար թէ ժողովիլ հոս «ժողովեցին խորհուրդ, ժողովիլ ըրին իմաստը չունի, այլ կրնանակէ միաւորել, միացնել (տես Բիւզ. էջ 82. «Յերեւոյթ և աներեւոյթ իւրոյ զօրութեանցն ի միւսնոյն ժողովեալ»: Ազաթ. էջ 455 «վասն այնորիկ հրամայէ զի նախ ինքեանք իւրեանց մտօքն առ միմեանս ժողովեցին, զի ուսցին զամենայն ազգացն ժողով ածել ի մի միաբանութիւն»: Ոսկեր. Մեկն. Մատթ. էջ 258, «զամենայն հնարս հնարեցաւ զի զմեզ ժողովեցէ», ուր խօսքը նախքան զպատարագ՝ «հաճել ընդ ըն-

կերն» միաբանելու վրայ է: Իսկ «աշխարհանոց» չի նշանակեր բնաւ «համաձայն աշխարհին (հասարակաց) հոգ եղած, այլ «զաշխարհ հոգացող», երկրին վրայ հոգատար խորհուրդ (միտք): Ուրեմն, ուղղելով այս երկու սխալները, վեր բերենք Կորիւնի պարբերութեան բուն միաքր, որուն մէջ մթութիւն չի մնար:

«Յետոյ ամենաբարի Աստուծմէ անոնց (Սահակի և Մաշթոցի) պարգեւ կ'ելլէր՝ միաւորել երանելի համամիտներուն խորհուրդը, և Հայաստան ազգին այլուրեքնք (գիրսնշանագրոյ) հանդիպիլ, վիճակիլ (հասանել)» — զիւրաւ հասկանալի, թէեւ ոչ շատ քերականական: Բայց Կորիւնը ուսումնասիրողը պարտի գիտնալ թէ այս մեծահանձար զրոգը՝ ինչպէս ամէն հանձար՝ չի դանդաղիր ոտնակոխ ընելու քերականական կանոն, և թէ Կորիւն այս մասին բոլորովին կը տարբերի իր ուսումնակիցէն Եզնիկէ, որ այնքան երկրւոյցած է և ժողովրդ քերականական ճշգրտութեան:

Ուրեմն երբ Կորիւնի այս պարբերութեան միտքը ուղիղ իմացուի, յօգս կը ցնդին եպիսկոպոսաց ժողով, հասարակաց հոգ և այլն սխալ ըմբռնումը և ծուռ հետեւութիւնները:

2. Կորիւնի «խանգարեալ» հուշակուած ուրիշ մէկ հատուածէն դարձեալ վրիպական հետեւութիւններ հանուած են: Ահաւասիկ հատուածը:

«Իսկ բարեացապարտին վահանայ, յանկարծահաս կենաց ամենեցուն լինէր, որ՝ աշխարհածնիւն հայրենեաց սեպական որդի գտեալ՝ շնորհօքն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ մերձաւոր կենակից վայելէր, և զի՛ ըստ օրինակի գրեւոցս առ ի մէջ՝ հարքըն ի կատարումն դարձան»:

Այս հատուածին իմաստը չհասկընալով էմին, Գարագաշ, և ուրիշ շատեր, հետեւեցուցած են թէ վահան Ամատունի յանկարծ մեռեր է. մինչդեռ յայտնի է թէ Կորիւն այս մատենիկը 444-5 գրած ըլլալով, վահան Ամատունիի մահը ծանուցած չէր կրնար ըլլալ այդ թուականին, քանի որ Եզնիկէն գիտենք թէ Դենշապուհ Հա. յաստան գալուն 448ին հազարապիտութեան պաշտօնէն հանեց զվահան, որ «իրքե զհայր վերականգու համարեալ էր աշխարհականաց քրիստոնէից», և թէ վահան

Ամատունի Վարդանանց ողորման ամբողջ տեւողութեան մէջ մեծ դեր կատարեց իբր Վասակի յայտնի հակառակորդը՝ ուխտապահ նախարարներու դասին մէջ:

«Յանկարծաճառ» չի նշանակեր հոս բռնաւ յանկարծաճառ վախճան, ինչպէս ամէնքը հասկցեր են, այլ յանկարծօրէն անկարծելի, անսպասելի կերպով հասնող (օգնական, պաշտպան, վերակացու, ինչպէս կը պատմէ Եղիշէ): Կորիւն ինքը գրած է «հասանել նմա բովանդակ ի վերայ սահմանաց Սիւնեաց» (այսինքն Սիւնեաց աշխարհի վրայ բովանդակ այցելու, հոգատար, դարմանիչ բլլայ), հետեւաբար այդ հատուածին իմաստն է. օրարեացապարտն Վահան Ամատունի օգնական պաշտպան երեւան կուգար այն ամենուն կեանքին, որոնք Հայաստան աշխարհի վերածնունդովը հայրերուն (Սահակի և Մաշթոցի) սեպհական որդի (ծնունդ հոգեւոր) գտնուելով մերձաւոր (= բնտանի, տե՛ս Ազթ. էջ 219, «Առ որս բարերարութիւնն մերձաւոր եղեալ» նոյն էջ 203 «Աստուծոյ բարերարութեան արարչութեանն բնտանի և մերձաւոր լինից») կը նշանակէ նաեւ օգնական տեսնելիկ Դ. թ. «մերձաւոր և զարմանիչ» կենակից (հոգեւոր ծննդեամբ կենակից) կը վայելէր յանձին Վահանայ, մանաւանդ որ ինչպէս գրեցինք, հայրերը (Սահակ Մաշթոց) «ի կատարուն զարման» այսինքն վախճանեցան, որով պէտք կար անոնց տեղ ուրիշ հայրեման յանձանձիլի մը, վերակացուի մը, ինչպէս եղաւ Վահան արդարեւ «աշխարհականաց քրիստոնէից» ըստ Եղիշէի:

Ահա բուն իմաստը այս անլուծանելի հոշակուած հատուածին, որ թէպէտ քիչ մը մանուածոյ՝ ոչինչ ունի խանդարեալ, և հետի է անխմանալի բլլալէ:

Դժբախտաբար Գարագաշ (Քննական Պատմ. Հատ. Բ. էջ 26) կը մոլորի, եզրակացնելով այս հատուածէն թէ «Կորիւն գրած է իւր պատմութիւն զինի պատերազմին Վարդանանց. զի զիտէ քահանայից հալածումն ի Տիգրոն (մինչ Կորիւն միայն Յովհանի Տիգրոն կոչուին և ազգի ազգի բանութեանց զէմ զնելն պատմած է) և «զմահ Վահանայ Ամատունոյ»: Գարագաշի մոլորման կը հետեւի նաեւ Բրօֆ. Ադոնց (Հ. Ամօրեայ 1925 Յուլիս-Օգ.) ուրկէ, կը

ծնին բազմակերպ վրիպակներ. վրիպակ ժամանակագրական, վրիպական դատում Կորիւնեան հայերէնի երդ. զարու երկրորդ կէտին մէջ, յորում չէր կրնար ծագում ունենալ այդպիսի լեզու, փոխանակ առաջին կէտին, որուն միայն կը պատշաճի, վրիպական դատում Վասակ Սիւնեանի նկարագրին վրայ, և այլն, և այլն:

Իսկ այս անմեղ հատուածին կրած զժրախտութիւնը չի վերջանար այս թիւրմացութեամբ: Ամէնէն մեծ զժրախտութիւնը՝ Ազաթանդեղոսի խմբագրողին ձեռքովն է կատարուած անոր վրայ, յառաջաբանին և վերջաբանին մէջ: Ասենք առաջինը, որուն մէջ բանաքաղը Կորիւնի Վահան Ամատունի վրայ աւանգածը կը ջանայ պատշաճեցնել Տրդատի վրայ, փոխ բարեացապարտն Տրդատ (մտադիր բլլալու է Կորիւնի յունածե Վահանայ տրականը, Տրդատ ուղղական ձեւի փոխելուն) յանկարծաճառ ապօրինական ցամաքի (աւելաբանութիւն բանաքաղի, որ չհասկնալով յանկարծաճառ կամ վախճալով որ ուրիշ կարգացողները չհասկնան՝ այդ երկու բաները աւելցուցեր է, միտքը բացայայտ բնելու համար) ամենեկունցն լինէր որ աշխարհամոլեղ (Կորիւնի աշխարհամոլիւն գործիականը ամականի փոխեր է պարզելու համար) հայրենեաց որդի գտանէր չնորհօքն Աստուծոյ մերձաւոր կենաց (թերեւս զբաղիրի սխալ՝ ուղղելի կենակից ինչպէս Կորիւն ունի, բայց աւելի հաւանական է որ անհմուտ բանաքաղը կամաւ կենակիցը կենացի փոխեր է իբր թէ պարզելու համար, չհասկնալով Կորիւնի բաժնի թէ հոգեւոր վերատն ծննդեամբ է որ երկու հայրերուն հոգեւոր ծնունդ կողմ քրիստոնեաները ինքեւոր կենսի կենակից՝ կը վայելէին յանձին Վահանայ, և կարծեր է թէ մարմնաւոր կենաց վրայ է խօսքը, և զբեր է մեղմաւոր կենաց) վայելէր: Գտնելի, վայելիք գրելով փոխանակ Կորիւնի զգեալ վայելիք բանաքաղը կը ջնջէ պատճառաբանական կապը երկու բաներուն մէջ. զի Կորիւնի բնիկ ուղածն է հայրերուն որդի գտնուելով՝ է որ (հարանց ամաց ծնունդս) մերձաւոր կենակից կը վայելէին յանձին Վահանայ:

Կորիւնի հատուածին մեծ մասը այսպէս խաթարելէ ետք, և «նայերուն որդին անփոփոխ պահելով, որ Կորիւնի մէջ պատ-

չաճ է քանի որ երկու հայրերու Սահակի և Մաշթոցի վրայ է խօսքը, մինչ Ազաթանդեղոսի մէջ միայն մեկ աշխարհածը նուեղ հայր կայ, այն է Ս. Գրեգոր, ինքզինքը մատենել է տք, աւելի մեծ խաթարում մը կը գործէ, Կորիւնի հատուածին վերջին մասը, «Աւ դի բոտ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ հարքն ի կատարումն դարձան» կը կարէ կ'անջատէ, և իմաստը բոլորովին այլափոխելով (գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ) յաջորդ նոր պարբերութեան, որուն հետ բնաւ կապ չունի՝ զբլուխը կը դնէ սապէս. «Աւ արդ քանզի բոտ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ ոչ է թէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալք մատենագրել» և այլն. («արդ» աւելցնելը յայտնի նշան է թէ զբնագրի սխալ չէ այս կարատումը և յաջորդին փակցուիլը, այլ բացայայտ միտք կայ՝ նոր պարբերութիւն մը սկսելու):

Այս ազճատումը յառաջարանին մէջ, իսկ աւելի ծանր տեսակը վերջարանին մէջ ուր (էջ 658) սապէս կը դնէ այդ կտրուած, անջատուած մասը.

«Եւ արդ քանզի բոտ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ ի կատարումն դարձուցից (ե՛րբ գրեց թէ ի կատարումն դարձնէ, և ի՛նչ է որ պիտի դարձնէ) ոչ է թէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալ և մատենագրեալ դայս կարգեցաք»:

Այս այլանդակ փոփոխութեամբ Կորիւնի «հարքն ի կատարումն դարձան» վախճանեցան իմաստը կ'այլափոխուի «ի կատարումն դարձուցից» (հաւանօրէն գրանւածել կ'ուզէ) աւարտելով: Արդեօք Ազաթանդեղոսի յառաջարանին ու վերջարանին այս անհմուտ, ապիկար խմբագրողը իրա՞ն չէր հասկըցած Կորիւնի «Հարքն ի կատարումն դարձան»ը, ինչպէս նոր ժամանակներու բանասէրներ չեն հասկցած: Սակայն բաւական ծանօթ և բնատրական է կատարումն բառին «մաս» նշանակութիւնը (Ղ. Փարպեցի «ակն ունելով նշխարաց սրբոց ի կատարումն նոցա» Ազաթ. «կամաւ եկն ի կատարումն» «Ջոր յիշատակի կատարման քո» Հանդստեաւ-ճարական և այլն) և «դառնալ ի կատարումն» կամ դառնալ ի հանգիստ ծանօթ բլալու էր Սաղմոսէն «Դարձ անձն իմ ի հող և ի հանգիստ քո (Ղազար Փարպեցիի մէջբերումով զլ. Մէշ). ուստի յայտնի է թէ «դարձն ի կատարումն» արիւ բան չի

նշանակեր էթէ ոչ վախճանեցան:

Ինչպէս արինք, հաւանական է թէ երգ. գարու առաջին կէտին մէջ գրուած «Կարք Մաշթոցին երկրորդ կէտին մէջ արգէն հասկնալու դժուարութիւններ կ'ընծայէր, այնպէս որ վերջապէս պարզուած Կորիւն մը (Փոքր-Կորիւն կոչուածը) գրել պիտանի համարուցաւ: Ընդ նոյնպէս երգ. դաւու առաջին կէտին մէջ գրուածին, «Թուղթ Սահակայ առ Պրեկղ» (435) պարզուած մէկ օրինակը մէջ բերել պէտք համարուել է. երկու պարզումներն ալ ոչ առանց յապաւումներու, խաթարումներու, յաւելումներու, ինչ որ խիստ զգուշակի կ'ընէ անոնց գործածութիւնը: Օրինակ մը այս պարզուած գրութիւններու հետեւելու վտանգին, Սահակի թուղթը առ Պրեկղ ունի «Հաստատուալք և զօրացեալք պահել զհաստատութիւն հաւատոյ զոր ի սկզբանէ ի ձեր ճշմարիտ վարդապետութենէդ բնկալեալ առնէաք մի՛ պղտորութեամբ ընդունել. . . և բնաւ ամենեւին չընդունել զուր կործանական մոլորութեանս (այսինքն չէինք տար պղտորում ընդունիլ, և այլն): Հ. Սարգիսեան (Ազաթ. էջ 254) հետեւելով պարզուած օրինակին, առնեամբ կը փոխէ ունեալի, և սխալ կէտադրութեամբ կը կցէ, «ծանդակ էութայ նախընթաց ընկալեալի, կարդալով «ի ձեր ճշմարիտ վարդապետութենէդ բնկալեալ ունէաք՝ մի՛ պղտորութեամբ ընդունել, և այլն»: Սակայն մի՛ ընդունել առանձին չի կրնար մնալ, պէտք ունի բայի մը, առնեալին, առնեալ մի՛ ընդունել, ինչպէս քիչ մը վարը ունի «Յղեցաք. . . մի՛ լսել»: Յետոյ, Սահակ իրեն համար չէ որ յանձն կ'առնէ իր հաւատոյ հաստատութիւնը չը պղտորել, այլ իր ժողովուրդին հաւատոյ հաստատութիւնը չպղտորել տալ կը խոստանայ, «Եւ յամենայն տեղիս որ շուրջ զմեօք բնակեալ են»: Առնել «ծանդակ բայով անցողական բայ կազմել գործածական է մանաւանդ երգ. գարու առաջին կէտի գրուածներուն, (ինչպէս Յճկալում. Ազաթ. և այլն). մէկ օրինակ կը յիշենք Սահակի կանոնէն Յաղագս Քորեպիսկոպոսաց, «զիւրազոյն առնի ածել յուղղութիւն»։ Նաեւ Բիւզ. Ե. ԽԳ. էջ 251, «Եւ նախ երթայց լրտեսեցից, և զձեզ տարեալ արարից ի վերայ»:

Ազաթանդեղոսի յառաջարանը եւ վեր-

ջաբանը խմբագրողը բազմաթիւ անճարակ բանաբաղութիւններ, կարկտաններ ըրած է, զորս յետոյ մի առ մի պիտի նշանակենք. բայց այժմէն պէտք է ամենաուժգին բոլոր բարձրացնենք Հ. Սարգիսեանի վճռին դէմ թէ «ոչ Ազաթանգեղ եղած է Կորեան բանաբաղ, և ոչ զԿորիւն ուղղակի բանաբաղ համարելու ենք Ազաթանգեղայ, այլ նա ինքն է Կորիւն բանաբաղ ինքեան (Հ. Սարգիսեան Ազաթ. էջ 209): Ասկէ աւելի ծանր թշնամանք չէր կրնար գրուիլ այդ մեծ հանճարին Կորիւնի, համարիլ թէ իրեն պէս հայ լեզուին տիրող, իշխանարար վարուող, նորակերտող, բառեղծական, առատաբուխ, յորդարան մատենագիր մը յանկարծ այնքան պիտի չբաւորէր որ իր մէկ գործին մէջ անգամ մը ըսածը ուրիշ տեղ մը կրկնել պիտի զիջանէր, և այդ ալ՝ խեղելով, կտրատելով, կարկտելով, անճարակօրէն մէկու մը վրայ ըսածը յետոյ տարբեր անձի մը նուազ պատշաճութեամբ կամ բոլորովին յանդէպս յարմարցնելով: Վարպետ արուեստագործ մը երբեք չի կրկնէր ինքզինքը նոյնութեամբ, անփոփոխ, առանց իր կրկնութեան մէջ խել նորոգ բան մը մտցնելու: Կ'ուզէ՞ք օրինակ Կորիւնի կրկնելու եղանակին: Տեւտք ինչ կերպով կ'ընէ ատ մեծ վարպետը Վարք Մաշթոցիի մէջ. «Առ Աստուած կանխելին վասն ամենայն ողոց ֆրիստասներ փրկութեան հասանելոյ» Ազաթանգեղոսի մէջ (Ընդրձկ. Վրդպետի մէջ. Գրիգորի) «որով և աստուածադիր ժամանակն մերձեալ կայր ամենայն ումն ֆրիստասնոր փրկութեան հասեալ»: Վարք Մաշթոցի «արկանէր ի բոլս վարդապետութեան» (Ազաթ. Ընդրձկ. Վրդ. պոթն.) «Արկանելոյ զձեզ ի քովս խրստու հանճար զիստքեան աստուածագեհ վարդապետքեան» (էջ 548):

Բոլորովին անընդունելի է ուրեմն Հ. Սարգիսեանի հաւաստումը (նոյն էջ 115) թէ Ազաթանգեղայ գրող մէջ (Յառաջաբանէն, «Դարձ փրկութեան»էն, Վերջաբանէն մէջը երումներ ընելէ յետոյ) արդէն կը գտնուէին բոլոր վերոյիշեալ հատուածներն, որոց մասին է խնդիրս, բազում ամօք խի (!) յառաջ քան զգրութիւն պատմութեան Ս. Մեսրոփայ ի ձեռն Կորեան, և թէ Կորիւն անտի առաւ ապա, ոչ իբրեւ տարբին ինչ, այլ իբրեւ իւր ինչ սեփական,

և ներմուծեց իւր կրկատրութեան մէջ մասնաւոր իմնապատահաւ (!)»: Նաև (նոյն էջ 117) «ի խմբագրելն զգիրս Ազաթանգեղայ նա ինքն յօրինեց զՅառաջաբանն և զՎերջաբանն». դարձեալ «Կորիւն թէ Ազաթանգեղոսէն և թէ Բեզանդէն հայերէն թարգմանութեամբ օգտուած է (էջ 116)»: Դիտելի է որ Հ. Սարգիսեան բնաւ որոշում չդնէր թէ Ազաթանգեղոսի ո՞ր մասը թարգմանածոյ է և ո՞րը չէ:

Մանչեսթր

ԳԱՌՆԻԿ ՅԵՆՏԵԳԼԵԱՆ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԷԼ-ՊԻՐԷԶ ԳԻՒՂԻ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԵՐՈՒՍԱՂԵՍԻ ՃԱՆԱՊԱՐԶԻՆ ՎՐԱՅ

1. Ո՞ւր է Էլ Պիրէն.

Էլ-Պիրէն նապուսի ճամբուն վրայ. երուսաղէմէն, դէպի հրախ, 16 քիւմէզը հեռի գիւղ մըն է. Հին Կտակարանի Պէրօթն է ան. Բենիամինի ցեղին քաղաքներէն մին. (Յեսու. Թ. 17): Այս գիւղին մօտ, Ռամայի և Բեթելի մէջ, Դերօվրա մարդարէտ հին կը դատէր Խարայէլի ժողովուրդը (Դատ. Դ. 4): Մարինոս կը կարծէ թէ («Պատմ. Ս. երկրի», հայ. թարգմ. Ա. հոր. էջ 395) Էլ-Պիրէն գիւղը Մաքսանն է, որ տարբեր գիւղ մըն է, դէպի արեւելք: Ըստ իր աստիճան, Հերոնիմոս կը յիշատակէ զայն իր «Տեղիք երբայեցոց», անուամբ գրքին մէջ, իբր մեծ գիւղաքաղաք մը: Այժմ Էլ-Պիրէն հազար բնակչօք գիւղ մընէ, և շինուած ժայռոտ բլուրի մը գագաթը, որուն ստորոտը կը գտնուի ճանապարհին մօտիկ, առատահոտ աղբիւր մը՝ որուն վրայ կառուցուած է մզկիթ մը:

Բայց Էլ-Պիրէն պատմական աւելի մեծ հռչակ մը ստացած է այն աւանդութեան համաձայն, թէ ան եղած է այն տեղը, ուր Ս. Կոյսը կը կարծէր թէ Յիսուս մանուկը, Զատիկի տօնը երուսաղէմի մէջ կատարելէ յետոյ, ուրիշ ուղեկիցներուն հետ մեկնած էր. հո՞ն ծանօթներուն և զբացիներուն մէջ փնտռուեցաւ ան, բայց չգտ-

նուեկումն՝ իր ծնողք դարձան երեսողէմ. (Ղկս. Բ. 42-51): Էլ-Պիրէն առաջին կայանն էր Երեսողէմի մօտիկ. Զատիկ առթիւ ուխտի եկող Հրէայք հո՛ն կը հաւաքուէին և կը միանային խմբովին ճամբորդելու համար. հո՛ն կար նաև իջևան մը, Սամարիա և Գալիլիա մեկնողներուն համար: Հաւանարար, Գրդ դարէն, քրիստոնեայ ջերմեռանդութիւնը եկեղեցի մը հիմնած էր հոն, յանուն Տիրամօր Ս. Կուսին, մշտնջենաօրելու համար աւետարանական այդ գրուագրը: Ըստ Հերոնիմոսի, Հեղինէ Թագուհին է նոյն եկեղեցոյ առաջին հիմնադիրը:

2.- Էլ-Պիրէն Խաչակրաց ժամանակ.

Ս. Գերեզմանի լատին յիշատակագրքէն կ'իմացուի թէ Առաջին Խաչակրաց առաջնորդը Կոստ Փրօայ տը Պուլիոն Երեսողէմի գրաւումէն յետոյ, Ս. Գերեզմանի սեփականութեան համար 21 զիւղեր շնորհած էր. Էլ-Պիրէն այդ զիւղերէն մին էր, որուն հետ կային մերձակայ էր-Րամ, Գալանտէ, Պէյթ Լիճճէ և Սուպիէ զիւղերը: Ռամալլայի արեւմտեան կողմը: Յիշատակագրքէ Էլ-Պիրէն կը կոչեն Պերրու կամ լատիներէն Mahomerie: Առաջին խաչակրութեան տարիներուն, հոս կը բնակէին քաղքենի ազնուականներ, գլխաւորաբար ֆռանկներ, ինչպէս ցոյց կուտայ մեզ Ս. Գերեզմանի յիշատակագրոց 1317դ թիւը: Այս քաղաքայիները ունէին երգուեալներու ատեան մը, ուր երբեմն կը դուստրուէին բոլոր անդամներով. անոնք հնազանդութիւն կամ հաւատարմութիւն կը երգնուին ո՛չ թէ իշխանի մը կամ կոմսի մը, այլ կ'ուխտէին հաւատարմի մնալ Ս. Գերեզմանի վանքին, որուն ներկայացուցիչն էր մասակարար մը, որ կ'ապրէր Էլ-Պիրէնի ժողովրդապետին և պաշտօնէութեան հետ. անոնք ամէնքն ալ հնազանդ էին Ս. Գերեզմանի, այնպէս որ առանց հաւանութեան մեծաւորին, չէին կրնար վաճառել իրենց այգիներն, և եթէ վաճառումը տեղի ունենար, արդիւնքին կէսը կը տրուէր նոյն մեծաւորին: Ասկէց զատ ուէ ստացուածք չէին կրնար ծախել Տաճարականաց և կամ ուրիշ եկեղեցիի մը:

Նոր այգիները պարտաւոր էին տնկել Ս. Գերեզմանի հողերուն վրայ. նոյն քաղաքացիներէն չափերը տեղւոյն հասարակութեան կը յատկացնէին իրենց անձը և ըստացուածքը: Ս. Գերեզմանը՝ հողերէ և տուներէ զատ, Էլ-Պիրէնի մէջ, ո՛չ միայն զերիշխանութեան ոյժով, այլ ուղղակի կը ժառանգէր զգեակ մը, եկեղեցի մը և աւագան մը. զիւղն օժտուած էր նաև հիւանդանոցով մը, ուխտաւորներու յատուկ հիւրանոցով մը, որ տեղւոյն սեփականութիւնն էր. եկեղեցին կը կրէր Ս. Կուսին անունը, անոր ստացուածոց մատակարարութիւնը ստանձնած էր Ս. Գերեզմանի կողմէն կարգուած անձը: Եկեղեցիին մօտ տնկած էին քարէ խաչ մը, եօթն աստիճան պատուանդանի մը վրայ, ուրկէ ուխտաւորք կրնային նշմարել Երեսողէմի Դաւթի աշտարակը. («Revue Biblique», 1926. N° 2):

3.- Էլ-Պիրէնի եկեղեցւոյն հնու- խօսական հնութիւնները:

Նոյն եկեղեցւոյն հնախօսական քննութիւնը առաջին անգամ կատարած է Կոմս Մէլքիոր տը Վօկիւէ (1829-1916), որ իր քննութեան արդիւնքը հրատարակած է իր մէկ գրքին մէջ, («Les Eglises de la Terre Sainte», էջ 338-39), ուր կը գրէ թէ անձամբ այցելած է Էլ-Պիրէնի եկեղեցւոյն, զորս շինած են առաջին խաչակիրք, անոր կառուցուածքը նման է Երեսողէմի Ս. Յովակիմ-Աննա եկեղեցւոյն ճարտարապետութեան, քառակուսի մըն է, 32 մէթր երկայն և 18 մէթր լայն, ունի երեք բաժանումներ. եկեղեցին կամարակապ էր Ս. Յովակիմ-Աննայի եկեղեցւոյն նման. կրկնակամարներն կը հանգչին քառակուսի սիւներուն վրայ, կամարներ որ կ'ընդհատուէին զետիւր հասնելէ յառաջ, և ծնօտներով (saillie) կը կապուէին պատերուն: Եկեղեցւոյն հիւսիսային պատը և կողակը (abside) տակաւին անփնաս փնացած են. բաց աստի, եկեղեցւոյն աւերակաց մէջ տեսնուած է կամարաշէն տապանաքար մը, որ հաւանաբար զերեզման մըն է խաչակիր ասպետի մը:

Երկրորդ հետազօտութիւնը կ'ընեն ան-

զղկացի երկու հնախօս երկրաչափներ՝ Գոնտէր և Գիշէր. 1874 Յունուար 24-ին, կը քննեն աւերակները, կը պատրաստեն անոր յատակագիրը, բայց յանձնարարութեան Պաղեստինի Հնագիտական Ընկերութեան, և իրենց քննութեան արդիւնքը կը տեղեկագրեն հետեւեալ կերպով. «Այս գիւղի աւերակը եկեղեցին պահպանուելու լաւագոյն վիճակ մը ունեցած է. երկու թեւերու սրահները և արեւմտեան պատը փլած են: Այն կը վերաբերէր Ս. Գերեզմանին և աւարտած էր 1146-ին (նոյն ամի): Նոյն եկեղեցւոյն քովը կար հրահանգող մը:

Պատերը խիստ հաստ են, հիւսիսային և հարաւային պատերուն հաստութիւնը 9 ոտք է, արեւմտեան պատին երկարութիւնը՝ 72 ոտք, հիւսիսայինը՝ 110 ոտք, եկեղեցւոյն ստեանը 14 ոտք տրամագիծ ունի, և կողմնակի մասերը՝ 7 ոտք: Նեցուկները՝ որ կապուած են սիւներուն հետ, ներսի կողմէն կը մնան պատերուն վրայ: Եկեղեցին երկու խորանի վրայ ունի չորս չորս պատուհան. հարաւային կողմը կայ կողմնակի դուռ մը, արեւմտեան կողմէն, երկրորդ պատուհանին քով: Ներսի որմաքարերն զնշեցկօրէն յարդարուած են չափաւոր մեծութեամբ. քարերուն վրայ կը տեսնուին որմնագիրներու տեսակ մը նշանները, որ յաճախակի կրկնուած են քարերուն վրայ: Արտաքին որմնագրութիւնը շատ կոշտօրէն յարդարուած է. քարերը ողորկ չեն. անոնց կցուածքները խիճերով բռնուած են, իսկ պատերուն ներսի կողմի քարերն տաշուած են: Պատուհաններն կամարաձեւ են, սիւներուն խոյակները զանազան ձեւեր ունին: Արեւելեան պատերը ամբողջ են. կողմնակի մասերը կը մնան: Եկեղեցին՝ համաձայն իր շինութեան ժամանակին, կը թուի թէ իր նաւին (nef) վրայ ունէր զստիկոն մը. կամարներուն աղեղները սրածայր եղած են. արեւելեան պատուհանները՝ կողմնակի պատերուն նման կամարաձեւ են: Արեւմտեան խոյակներուն վրայ, պատուհաններուն տակէն, պատերուն շուրջը շինուած է քիւ մը (The Survey of western Palestine, էջ 88-89):

4.- Էլ Պիրէնի եկեղեցին Հայկական է.

Ինչպէս որ տեսանք, Եւրոպացի քննիչ-

ներ Էլ-Պիրէնի եկեղեցւոյն շինութիւնը կը վերագրեն Յաւակրաց. բայց մենք պիտի կարողանանք հաստատել թէ այդ եկեղեցին հայկական է, խաչակիրներէն յառաջ, և մէկը այն բազմաթիւ եկեղեցիներէն, որ շինուած էին հայ բարեպաշտներէն Ս. Երկրին մէջ: Թէև հնագոյն վաւերագիր մը երեւան չէ եկած դեռ այդ մասին, բայց յետագոյն դարու ձեռագիր յիշատակարան մը, զոր յառաջ պիտի բերենք, պիտի հաստատէ թէ Էլ-Պիրէնի եկեղեցին հայկական էր և մինչև ժե. դար կանգուն մնալէ յետոյ կործանուած է:

Այդ յիշատակարանէն յառաջ հոս կը ամփոփեմ այն տեղեկագրութիւնը, զոր 1875-ին հրատարակած է Մուրատեան Միլիթիսեղեկ վրդ. (այսպէս) Սիոնի մէջ, որու խմբագրապետն էր: Մուրատեան լսելով որ Էլ-Պիրէն գիւղին մէջ հայկական եկեղեցի մը կը գտնուի, քանի մը միաբաններով կ'այցելէ հոն և հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ իր տեսածները. «... եկեղեցւոյ երեք սեղաններն մինչև ցլամարն և հիւսիսային ու հարաւային պատերն տակաւին կանգուն են, իսկ արեւմտեան կողմն, ուր գտնուած է նախազաւիթն, բոլորովին քակուած է և նոր ժամանակներս բանջարեղինաց պարտիզի հասարակ պատով պատուած: Եկեղեցին գրեթէ քառակուսի ձև ունի, 34 մետր երկայնութեամբ և 20 մետր լայնութեամբ: Սեղաններու և հարաւային ու հիւսիսային կանգուն մնացած պատերու քարերէն կ'երևի յայտնապէս, որ եկեղեցին շինուած է խիստ բնորոշ ճաշակաւ, բնորոշ տեսական և սրբաւոր քարերով, սիւններով և խոյակներով, ունեցած է երկու մեծ գմբէթ միջովայրին և աւագ խորանին վերայ և թերեւ երկու փոքր գմբէթ երկու փոքր խորաններու վերայ: Թէև թուական չը կայ, բայց հնագիտական հետազոտութիւնն ցոյց կը տայ, որ աւելի քան ութ կամ եօթն հարիւր տարուան չէնք է, և եթէ ո'չ յառաջ, անշուշտ մեր Ռուբենեան թագաւորական հարստութեան ժամանակ շինուած է: ... Հարաւային պատին վերայ, ուր նրոններն մը յեցած է, կայ արձանագիր, մեծաւ մասամբ անվերժանելի, երկու հարիւր տարի յառաջ փորագրուած, Պետրոս անուն վարդապետի ձեռամբ: ... Աւագ խորանին

կամարակազ կիսագոտուոյն վերայ եւ հայկական գրեթե հեռքեր կը նշմարուին, բայց եղծուած լինելով չեն կարգաշար: ... Ով որ Հայդուստանի մէջ շրջագայած է եւ կիսաւեր վանքերն ու եկեղեցիներն տեսած, առաջին նայուածքով կարող է վկայել որ էլ-Բիրէն գիւղի եկեղեցին հայկական եկեղեցի է եւ Պաղեստինի մէջ նշանուոր հայկական հնութիւն: ... Զարմանալի է որ Պ. Վոկէ, իւր «Եկեղեցիք Ս. Երկրի» առնուել տեղագրական գործոյն մէջ, առանց որեւիցէ հաւանական փաստի, յիշեալ եկեղեցւոյ շինութիւնն Սաշակրաց կ'ընծայէ, զոնէ չը նկատելով, որ եկեղեցին բնաւ լատինական ձև չունի» (Միտն 1875, Յունիս, էջ 136-37): Մենք իրաւունք կուտանք Մուրատեանի շրտակ գիտողութեան, նկատի առնելով Գոնաէքի եւ Բիրէնէքի զծագրած յատակագիրը, աւելոր սիւններուն եւ խոշակներու զծագրութիւնքն, բնդհանուր շէնքին ճարտարապետական կառուցուածքը եւ հայեցի արձանագրութեանց հեռքերը, որք բացարձակ կերպով կը հերքեն Տը Վոկիւէի եւ այլոց կարծիքը: Ինչպէս տեսանք վերեւ, Տը Վոկիւէ ինքն է որ կը գրէ թէ էլ-Պիրէնի եկեղեցին շինուած է Պրոպատիկէի Ս. Յովակիմ-Աննա եկեղեցիին նմանութեամբ եւ ճարտարապետութեամբ. վկայութիւն մըն է այս իրեն աննպաստ. վասն զի Պրոպատիկէի եկեղեցին ի սկզբանէ հայկական եղած է, բայց ցուցակի Անաստաս վրդ. ի «Եւ ի ներս քաղաքն Արշակունեաց վանքն, ի Սուրբ Պրոպատիկէ կոչմանն»։ Եւ մենք այս պարագան հաստատած ենք այլ ապացոյցներով եւս. (տե՛ս «Տարեցոյց» Ս. Գափամաճեան, 1926): Փաստ մը չէ որ ֆոնաւները, առաջին խաչակրաց ժամանակ, տիրացած են անոր. Եւ երուսաղէմի լատին առաջին ինքնակալը՝ նոյն եկեղեցին էլ-Պիրէն գիւղով, Ս. Գերեզմանին կալուած արձանագրած է. նմանօրինակ զէպք մըն ալ, չոյն միջոցներուն, պատահած է երուսաղէմի Ասորիներուն, որոնց մէկ եկեղեցին, պարտէզներով կը զբաւէ Կոսթոփորայի զէնքի բնկերներէն Ժէօֆրօս, որուն պատճառաւ, շատ տարիներ, բաժնարկուած կը մնայ Գահրէի մէջ, եւ երուսաղէմի հայ եպիսկոպոսին միջնորդութեամբն է որ ան կ'ա-

զատի հայազգի Վահրամիւն շնորհիւ. (Abbé Martin, les premiers princes croisés et les Syriens Jacobites de Jérusalem): Տարակոյս չկայ որ 1187-ին, Սաշակրաց վերջնական մեկնումէն յետոյ, մերայինք դարձեալ տիրացան էլ-Պիրէնի եկեղեցւոյն, եւ բայտ մեր յիշատակարանի, մինչեւ 1696 թուականն սեփականութիւնն էր Հայոց:

Այն յիշատակարանը՝ ի որ վերեւ յիշեցինք, գրուած է «Ճառքնորի» մը մէջ, Թ. 985 («Մայր Յուցակ Հայ. ձեռագրաց Մխիթ. Մատ. Վեհեակի, Բ. Հատ. էջ 132-33»). նոյն ճառքնորի հաւանաբար ընդօրինակուած է Ս. Յակոբայ վանքին մէջ, ԺԳԴ դարուն. գրիչն է Կիրեղ կրօնաւոր, ստացող եղած են Պօղոս երէց, անոր մեռնելէ յետոյ, իր կիներ Մելիքա, եւ ապա Աննա խաթուն: Նոյն ձեռագիրը, 1696-ին, անտարակոյս կը գտնուէր էլ-Պիրէնի Ս. Կուսի եկեղեցւոյն մէջ, Երուսաղէմի անաստիանի վրայ, ուր կը հանդիպի Ծայրեցի (Արձախ) Աթանաս, եւ յիշատակարան մը կը գրէ նոյն ձեռագիր ճառքնորին մէջ. կը հասկնուի թէ Աթանաս իր եղբոր Բասեղի հետ Պոլսոյ ճամբով կ'այցելէ Երուսաղէմ եւ իր ուխտը կատարելէ վերջ, կ'ուզէ մեկնիլ ցամաքի ճամբով, կու գայ էլ-Պիրէն, որ Միջագետքի հայ ուխտաւորաց կայանն էր, նապլուսի ճամբուն վրայ. ահա այդ եկեղեցւոյն մէջ կը գրէ սոյն յիշատակարանը.

«Ի քուսանաւաց հայկականի,
հազարերորդ հարիւրեկի
սառ շաւն եւ թե հնգնակ եւ աւելի.
գոր Արամա իմ Ծայրեցի՝
հանդերձ եղբաւրն իմ Բասիլի,
եկաք ի քաղաք Կոստանդնի
որ եւ մայրաց մայր քաղաքի.
հայի եւ յառաջ եւ Բիւզանդի.
կայսերական եպիսկոպոսի...»

«Յաւուրս մեծի Սրբոյ էջմիածնի ի կաթողիկոսութեան skr նախագեղին, եւ Սուրբ Երուսաղիմայ Յովհաննու եւ Միկաայ մեծագահ պատրիարքաց. նա եւ Կոստանդնուպոլսի Սրբազան Պատրիարքին Եփրեմի, եւ նորին աթոռակալին skr Թորոսին եւ skr Աստուածաւոր աւագ քահանային... հոգտեմերի մուտն ձրի, ի զբան տիրարմօր Սուրբ Աստուածամկի՝ ի Սուրբ Երուսաղէմայ անաստիանի որ եւ զազօթս յիշողաց մեղ

պաշար լիցի՝ երկնածիզ ուսնի. ամէն»:

էլ - Պիրէնի հայկական եկեղեցին հոյակապ յիշատակարան մըն է քրիստոնէական ջերմեռանդն բարեպաշտութեան մեր պատուական նախնեաց՝ որ զիտցած են արժէքը երուսաղէմին և կարողացած են ըսել Ոսկերերանի հետ. «մտածենք մեր երուսաղէմ քաղաքին վրայ. մշտապէս յիշենք պայծառութիւնը անոր» որ յաւիտենական թագաւորին մայրաքաղաքն է» (Խէրդ Սաղմոսի մեկնութենէն):

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

ՎԵՐՋԱԿԵՏԻՆ ՏԵՂԸ

Նախորդ յօդուածիս մէջ (էջ 144, տող 5) «1370 թուականին, Ժերդ դարուն»:

Պէտք է ըլլայ «1370 թուականին: Ժերդ Դարուն, վերջահէտին տեղը փոխելով:

Մ. Ե. Ա.

ԽՐԻՄԵԱՆԻ ՊԱՅԳԱՄԱՆԵՐԸ

ԵԿԵՆՅԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՐՑ

ԵՒ ԻՐԻ ՀԱՅՏԱՔԱՆԵՐԸ

ՀԱՅԵԱՆԱՆ ԽՆԴՐՈՑ ՄԱՍԻՆ

Այս զեւածը ՊԵ. Հ. Երամեանի ԻճճԱԿԵՆՏԱՊՐՈՒՅՆԷՏ փրցած էջեր են: Երամեան կ'ընէ թէ «զխաւոր նպատակ եղած է ծանօթացնել Վան-Վանապուտականը՝ իր նշանաւոր եւ մօտաւոր անցեալով եւ ապա ներկայացնել կեանքիս անպարզը, 1857էն 1923, զոր կ'ընէի անցայ 11 տարեկանէն լուսազուրկ վիճակի որ մէջ»:

Երամեան իր գործը նշանաւորելու համար կը փափաքէ որ գրականութեան բարեկամներ օգնութեան ձեռք կարգաւ են յետն: Երամեան թէ Վանեցի, իրենց մէջ իսկ ճողային այս գործին հպարտութեան ծախքը բաժանողագործութեամբ:

Մ. Խ.

Թաղապետը կուտակաւ շատանին յաջորդած էր 1885ի սկիզբները զաժանարարայն Համիտ փաշա, որուն առաջին գործը պիտի լինէր նախ փութութագրական եւ ապա իրիմաներ հեռացնել Վանէն: Համիտ, կարծես Ապտալ Համիտի օժանդակով հարազատ, առաջին օրէն կ'սկսէր դուրս ժայթքել իր հայատեղութեան թունալից ծաւրը: Երբ առաջին առիթը կ'երակի որ մը շուկան պրտոյտի կ'ելլէ, գրեթէ ամբողջօրին զոյց զանելով զայն, պատճառը կը հարցնէ իր հետեւորդներուն: Ի լուր անանց պատասխանին թէ այսօր Հայոց կ'երակի է, զայրապին կը զօշ. «Ուրեմն զուր ասուշ եւ անհարակ թիւրքերը երկրին կեանքը կեանքաւորն ձեռք թողած էք»: Բարեբախտաբար նա շատ երկար պիտի չպաշտօնավարէր, այլ երկու տարիէն միւս աշխարհ պիտի չուէր. թող-

լով միայն յօռի եւ կարճատեւ վարչութեան մը անիծաբար յիշատակները:

Նոյն 1885 տարուայ Մայիսին կաթողիկոսական երկրորդ ընտրութիւն մը պիտի կատարուէր Էջմիածին, եւ շատեր, նոյնիսկ իրիման, կը կարծէին որ գոնէ այս անգամ իր ընտրութիւնը պիտի յաջողի, թէպէտ վարապայ Արմալը դեռ բաւական ուշ, 1895ին միայն պիտի կոչուէր լուսաւորչի զահաւուն:

Ես ալ, իբրեւ իր ընտրական յաջողութեան անեկրմիտ հաւատացողներէն մին, կ'ըսեմ օր մը իրեն. «Սրբազան Հայրիկ, անշուշտ ձեր առաջին գործը պիտի լինի ժամանակի ոգւոյն պահանջած զանազան բարեփոխութեանց ներմուծումը Հայ եկեղեցւոյ մէջ՝ հնարաւոր չափով»: «Ո՛ր, ապա», ընդհակառակն, զուր մը արդատաբար ձանջցած Հայրիկն կաթողիկոսական աթոռին վերայ թերեւս քան իւր նախորդներն աւելի պահպանողական պիտի գտնէք»: Ապշահար կը մնամ, զի մօր գիշերային այցելութեանց միջոցին, վարագ կամ Այգեանաւոր իւր տունը, կրօնական, եկեղեցական եւ կրթական խնդիրներու շուրջ սակզ քաղաւ արդատաբար եւ արդիական դադափարներ լսած էի իր բերնէն: Նա անհրաժեշտ կը գտնէր զեղը կամ բարեփոխումը այլ եւ այլ ձեւերու ու կաշկանդիլ կանոններու, ինչպէս իր պատրիարքական վարչութեան միջոցին Սահմանադրութեան շրջանակն եւս շատ նեղ կը գտնէր: Նա կը քննադատէր նաեւ զարդերու մէջ տիրող զանազան հնարեայ կարգերը, եւ մանկավարժական նորութիւններ կը թելադրէր զըզրոցական յայտագրերու համար:

Բաւական վարանելէ վերջ, ուր ուրեմն կը համարձակիմ հարցնել իր այս հակասական պատասխանին պատճառները: «Լսեցէ՛ք. տասներհինգ երկար դարերու ընթացքին տակաւ կաշկանկարաւոր եւ աշտարակայն զիմազիծն ստացած նուիրական հաստատութեան մը մէջ յանկարծական փոփոխութիւններ՝ օգուտէ աւելի քայքայում յառաջ պիտի բերեն: Ուստի ես հաւատարմութեամբ եւ անթերի պիտի պահպանեմ ինձի յանձնուելիք սրբազան աւանդը, մինչեւ որ ժամանակը մեծ հրամայականը մէջտեղ կ'ըլլէ: Ձե՛ որ ոչ միայն կ'ըրբ եւ փողովուրդը, այլ եւ նոյն իսկ մտաւորականները՝ զեւ անպարտաւոր են, որով եկեղեցական բարեկարգութեան սուէ հարց կրնայ իրզոյլի միտքերը: Այսուամենայնիւ ես պիտի փափաքեմ որ ուրիշներ, եկեղեցական թէ աշխարհական, իմաստուն եւ լուսամիտ ուղղութեամբ գետին պատրաստեն անհրաժեշտ բարեփոխութեանց համար: Հայաստանայց եկեղեցւոյ յարեկարգութիւնը կրնայ կատարուիլ միայն համազգային Ժողովով մը, քանի որ ազգը երեք տարբեր պետութեանց միջեւ ըստմունքով լինելով՝ մեր եկեղեցին իսկ քաղաքական կաշկանդիլ պայմաններու ենթարկուած է: Թերեւս հետագային քաղաքական բարեղէպ հանդամանքներ ստեղծուին՝ զիրացնելու եկեղեցական եւ աշխարհական խառն համագործար մը: Այդ է որ միայն եւ յաջողապէս պիտի կրնայ լուծել մեր

ազգին գոյութեան առանցքը կազմող Հայ եկեղեցւոյ սահմանադրական բարեկշիռն էր Կամ. վերաբնութեան խնդիրը։

Ինքն իրիմեան սոսկ Ռուսահայերէ բաղկացած տեսակ մը համադրմամբ պիտի հրաւիրէր 1906ին Ս. Էջմիածին, եւ սակայն ներկայացուցիչներէն ոմանց ծայրայեղ պահանջները եւ Ռուս կառավարութեան կողմանէ յարուցուած արգելքները խանձարուրի մէջ պիտի թաղէին այդ ձեռնարկը։

Մեր խօսակցութեանց նիւթ կը կազմէին մեծ մասամբ այս եւ այսպիսի հարցեր, որոս շատ ուշ յարուցուած պիտի տեսնէինք Գեորգ Ե. ի հրամանաւ։ Գերագոյն Խորհուրդի արձակած հետեւեալ շրջաբերականին մէջ, 1925 փետր. 28, Ա.— Ժամադրուածութեան կրճատումն ու բարեփոխութիւնը. Բ.— Նիստարան. Մարտոքի կրճատումն ու բարեփոխութիւնը. Գ.— Հայոց եկեղեցւում նաեւ աշխարհաբարի գործածութեան խնդիրը (ընթերցումներու եւ աղօթքներու վերափոխմամբ). Դ.— Կուսարժեւորութեան խնդիրը. Ե.— Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բնդհանուր սահմանադրութեան հարցը. Զ.— Հոգեւորականաց նիւթականի ապահովութիւնը. Է.— Հոգեւորականաց սքեմի փոփոխութիւնը։

«Քաց ասորի, Հայրիկ կ'աւելցնէր, եթէ մենք եկեղեցւոյ արդի կազմին մէջ մաղիւ չափ իսկ փոփոխութիւն մտցնելու կամ հանգոյցը քակելու փորձ մը ընենք, պրաւ յայտնի կ'ամուսն եկեղեցւոյ սխառն «Միութեան հարցը զարմեալ մէջանդ պիտի զնէ, Թերեւս այս անգամ աւելի յամուսնութեամբ քան Աշտարակեցիի օրերը»։

Պատգամի բնոյթն ունէին Հայ Ոսկերիքանի սոյն խօսքերը, որոց մէջ մտքի սքանչելի պայծառութիւն մը կը ցուանար իւր փառ հաւատքին եւ Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյն հանդէպ արեւուցած իւր հոգեծոյլ սիրոյն անժխտելի ապացոյց չէն կազմեր արդէն իր անդին երկերն հոգեցունց։ Մեծ էր իր սէրը ղէպի հայրենիք, մեծ էր նոյնպէս իւր գուռն ղէպի ժողովուրդն, որու հարազատ զաւակն էր իր նշանաբանն էր «Ամէն բան ժողովրդի համար, ամէն բան ժողովրդի մէջ եւ ամէն բան ժողովրդովն»։ Նա անվերջ կեցւած քով մը կ'արհամարհէր հօգրները, կը հեղնէր անախառնութիւնները եւ աշխարհի իրաց խոր բմբուսումով կը գերէր իր ունկնդիրները, այնպէս որ իր հակառակորդներն անգամ կը զինաթափուէին ու կը խոնարհէին իր առջեւ։

Իրիմեան երբեմն ի Պոլիս ճանչցուած էր նաեւ հեռատես քաղաքագէտ, ըստ քանի մը չափազանցողներու՝ նոյնիսկ հայ Պրամարք, եւ այդ պարագան էր առաւելագէտ որ մղած էր ծանօթ զիւանադէտ Գրիգոր Սահեանը՝ զայն առաջարկելու գլուխ Պերլինեան պատուիրակութեան։ Հայրենի միայն գիտէր իրիմեան. բայց նա հանձնար ձեռն էր նոյն իսկ իր զարբ. կանխած էր։ Արդեւ քանի որ պակաս կրթութիւնը կամ տարբեր պայմաններ ինչ կնիք պիտի տային այս մեծ հայուն մտքին ու հոգւոյն։

Տառապանքի լիցուն միայն քաջ գիտէր իր-

իմեան, եւ սակայն ո՛չ ինքն այդ լիցունով եւ ո՛չ ալ պաշտօնակիցն Խորէն Նարպէյ իր բազմալիցուն հմտութեամբ պիտի չկրնային որոշել ո՛չ Պրամարքն, որ վեհաժողովի դրան ճակատը գրել տուած էր. «Երաւունքը սուրին ծայրն է», եւ ո՛չ ալ սահմանափակ զիւանադէտութիւնը, որով միայն կ'առաջնորդուէին պետութիւնները՝ յանուն արեւելեան քրիստոնէից ազատութեան պատերազմող յաղթական Ռուսիոյ արիւնով շահուած յաղթանակի աւարը կամ պտուղները բաշխելու։ Գործին մէջ։ Թիւրքիայի յաղթող հօգր արժէն անգամ զիւանադէտական հոգի վրայ պիտի պարտուէր եւ իր մազիկներն անգոր զարծած՝ պիտի կծկէին Ռիտանական առիւծի ամէնազօր ճանկերուն առջեւ։

Իրիմեան սոյն իրողութիւնները նախատեսելով էր անշուշտ որ զեռ վեհաժողովը չլիքնացած՝ կը թելադրէր փարիզէն Պերլին հրաւիրել Նուպար փաշան, որպէսզի նա ինքն պաշտպանէ Հայկական հարցն իր պատրաստած խիստ չափաւոր եւ պարզ վարչական բարենորոգմանց ծրարագրի հիման վրայ, քանի որ ինքնափառութիւն պահանջող յիշատակագրին հանդէպ բացորոշ ընդդիմութիւններ կը տեսնուէին արդէն։ Եւ սակայն մեր Պոլսոյ վարիչները չհամաձայնեցան պայծառատես իրիմեանի տուած այս խորհուրդին, թէպէտ պատուիրակութեան յիշատակագիրը մերժուել էր վեհաժողովը ցրուելէ յետոյ՝ Պրեսնիֆիլդեան նախարարութիւնը պիտի մերժէր ի շնորհակա Բ. Դրան՝ նաեւ Նուպարեան ծրարգիրը, այս ինքն Նուպար ինքնաբերաբար պիտի ներկայացնէր՝ Նիպրոսի պայմանագրով Հայաստանի բարենորոգումներն երաշխաւորող Անգլիային։

Իրիմեան իր պարզ հայրենագիտութեամբ՝ զիւանադէտական կամ մաքրափելական լիցունի նկատմամբ բնականապէս շատ սահմանափակ ծանօթութիւն ունենալով հանդերձ՝ այսքան խոր կը թափանցէր նաեւ քաղաքական առեղծուածներու. իսկ եթէ լիցուններու ծանօթութեամբ՝ միանգամայն եւրոպական միտք մը զարմած լինէր, արդեւ պիտի կրնար անոր հարազատ կնիքը աւելցնել իր խեղատիպ գրականութեան վրայ։

Այո՛, Իրիմեան իր զարբ. կանխող մեծ ղեմքերէն էր, եւ իրրեւ եկեղեցական՝ հոգեւոր կեանքի կենդանի օրինակ։

Պանիրէ

Հ. ԵՐԱՍԵԱՆ

— « 21-ի բնութեամբ ծառայութիւն, այլ յիշատակներէն եւ ի բնութեան »։

ՈՍԿԵՐԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

« Ի Վ Ե Ր Զ Ս Ի Ր Տ Ս » (SURSUM CORDA)

Թէ երկնի բոյս աստղերն, ա՛յլ բնութիւն,
Վրիպելով զիրենց վարդի Բաւնէլ,
Պիտի ընդհարումով մ'ամազնաբնդին՝
Աղբաւուդին մէջ լուծուիլն յաւէս,

Կամ, ինչպէս սորձիլը մ'ընկրկում ի ծով,
Վառարաններն ալի՜ մեծ՝ փոքր՝ աննամար,
Երբ խառնաւն սակաւ լուծուելով,
Ըստեւեցներու մէջ սուզուիլն ի սպառ,

Կորնայիւր նորէն լընուլ վիճը դուն,
Ու լուսավառ ել կամարն երկնային,
Աւելի շրթնո՞ւ պերն ու վաղփաղուն,
Լոկ հողագանգուած նիւթովը երկրին:

Չի տալու համար Աննուկին՝ նորէն
Չաներն իր ամբողջ, բաւ է միայն որ
Գերեզմաններու անխնայ համարէն
Թօթուէր իրենց բունէն դարաւոր.

Անխնայ ընդհարումով ալ սիրտաշար
Այն հողիններուն անբիւ, որոնց մէջ՝
Կենսանիւթն ինչպէս ծաղիկին մէջ չոր՝
Անմեռ կրակներու հրայրէն է միւս անեղջ:

Երկրի խորն որուն երախն որկորուս
Կուլ տրաւ վաթսուն դարերու տրոգոյն
Անկուտ օրհասին աւարտ հարուս,
Ճառագայթի ի՛նչ գանձեր կան բախուն,

Մանաւաններու շուրթին տակ որման
Անբեղում կայծեր կը նիւթեն, աւա՛ղ,
Աստղերու ի՛նչ ի՛նչ բեղուն սերմեր կան
Հանգչած կիւրերու փառոյն մէջ խաղալ:

Աննուն գրմբէթին տակ, ա՛խ, բող մարի՛ն
Հինաւորաց արեւն, աստղերն, ո՛վ բնութիւն,
Փայլասակումովը լոկ հանճարին՝
Արիաւէս սիւր պիտի շինես դուն:

Թրգմ. Թ. Ն. Դ.

Պիտի շինես դուն զիւրերն՝ լեցուած
Ազամանգառոյ յոյսերով պապղուն,
Որոնց պիտի տաւ իբրեւ միջամում՝
Երազներն ամեն սիրող սիրեւուն:

Մենակեայ աստղերն, որ կը նրբուին
Աս անդ, զրբում խորն կապոյտ երեւին,
Դուն պիտի շինես այն խոց սիրեւէն՝
Որ կը մըխան լուս, յոյզերով խորին:

Ու ձիւնասպիտակ հասնապարհն այն՝ որ
Կորնեղէն վրասկ մ'է կարծես, հեռուն,
Պիտի շինես դուն հասնումովն աղուտ
Իրենց գարնան մէջ մեռած սիրեւուն:

Վենիսի ձեր աստղը պիտի շանթես
Միակ նիւլովը այն սիրեւուն,
Որոնց ցանկութեան կրակէն բոցակէ՞զ՝
Տրուիմանի հորձմովն եղուն պատարուն:

Իսկ սրբերն նրբոր՝ որոնք անկումէն
Ու պարտաւրէնէն եղան զերակայ,
Պիտի Չողիակոսն այն վերակազմէն,
Որ բեւեռուեցան իրաններն նրկայ:

Ինձմէ եւս, անհետ աւազանափիկ,
Այլ մեռելներու ամբոխին մէջ հոծ,
Երբ մընայ բան մ', անկորուս մասնիկ,
Որ պարսի երկնից տալ տրուի մի բոց,

Թո՛ղ վենափայլ աստղ մը վերածնի
Իմ անխնայներու զարթումէն նախին,
Վառէ արբունիս կրակովը գաղտնի,
Է՛ն պայծառ, է՛ն տաք արեւն երկրնից:

Եւ զիւրերներու յողբալուան իշխան
Շրթիկին տալով իր բոցն առաջին,
Շի՛նէ՛ ծիրանի մ'անոր աննրման՝
Ամբողջ արիւնովն իմ այրած սրբին:

ՍԻՒԼԼԻ ԲԳԻԻՏՈՒՄ

ՅՈՎԼԱՆՆԵՐՍ ՊԱՍԿԱՆԸ

Ի Մ Ա Ս Յ Ո Ւ Թ Ի Ն

Լուռ՝ մըտախոն ելիր բարձունքն անայի
Ուր ունին բոցն իրենց արծիւն ու հեղեղն,
Ու խառնուրտ հեռասանին կեդրոնն հո՛ն
Կեղած հ ինասունն:

Ո՛հ, զննէ շո՛ւրջը անդունդներն անծածօր.
Որչափ հեռուն երթայ մեփիդ աշուրներն,
Կու գայ նոյնքան մօտ ինչ որ դուն կը դիտես.
Ըստեւեռ եւ խորհուրդ:

Թրգմ. ՆԵՍՈՒՐ

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ՆՈՐ ԼՈՅՍ ՄԸ

ԱՍՏՈՒԱՅԻՆԵՐԱԿԱՆ ՁԻՆԵՐԵՐԻՆ ՎՐԱՅ

Աստուածաշունչը կը պատմէ թէ հազարաւոր տարիներ առաջ մեծ հեղեղ մը պատահած է, — Նոյեան Զրհեղեղ բնութիւնը: Ոչ ոք մտքէ կ'անցնէր խնդրի առարկայ ընել այս պատմութեան ճշմարտութիւնը, մինչև որ մօտ ժամանակներ երբ իրենք չիրենք բաւական խմտառուն կարծողներ կան գայն ծագելու, Աստուածաշունչի սերիչ հրաշալի պատմութիւններուն հետ: Մօտիկ տարիներու մէջ, սակայն, գիտութիւնը իր անողոք լոյսը արձակած է այս պատմութիւններէն շատերուն վրայ, և ապացուցած՝ անոնց իրական դէպքեր ըլլալը: Ասոնցմէ մէկն է Զրհեղեղի պատմութիւնն ալ, որուն ճշմարտութիւնը, զոնէ իր ընդհանուր գիծերուն մէջ, Նոյնքան լատահատուած է որ ո՛չ ոք կրնայ կասկածիլ այդ մասին, բացի անոնցմէ, որ անձանօթ են ներկայ գիտութեան: Զրհեղեղին ասեղծուածային պատճառը լուսարանելու համար Գիւնսբաքի և Գիւնս Թերթիին խմբագիրը Է. Կերնսպաք (H. Gernsback) փորձ մը ըրած է, զոր կ'ամփոփենք Պոսթերի կոչ թերթէն քաղելով:

Արհեղեղին չորս ապացոյցներ

Ամենէն յատաճ, բացի քանի մը Ափրիկեան ցեղերէ, հեղեղի պատմութիւններ կան աշխարհիս բոլոր երկիրներու ժողովուրդներուն մէջ, ըլլան եւրոպական, Ամերիկեան, Ասիական, կամ Աստորալեան: Բոլոր այս ժողովուրդներ կամ ցեղեր ունին պատմութիւն մը որ աւանդուած է բերնէ բերան, թէ այսպիսի մեծ Զրհեղեղ մը պատահած է հազարաւոր տարիներ առաջ: Կա՛ն նաեւ շատ մը երկրաբանական պատճառներ, որոնք կը սորվեցնեն մեզի թէ մեծ Զրհեղեղ մը իրապէս պատահած է: Փրօֆ. Կ. Ֆ. Բայթ « Նոյեան Զրհեղեղին երկրաբանական ապացոյց » յօդուածին մէջ կ'ըսէ.

1. — « Արեւմտեան եւրոպայի մէջ կա՛ն

երկրի բազմաթիւ պատահածքներ, որք լեցունկ են կենդանիներու ոսկորներով, որ խոսնիստուն զանգուած մը կը ներկայացնեն. կենդանիներ, որ մեծապէս այլազան տեսակներու կը պատկանին. այս ոսկորներուն խոսնուած են ժայռի անկիւնաւոր կտրոններ և հող սոսնց ունէ արուեստի. բայց պատահաբար կը զանուին ատոնց հետ մարդու ձեռքով շինուած դործիքներ ալ: Ասոնք հետզհետէ չեն կրնար դիզուած ըլլալ, որովհետեւ կենդանիներու ամբողջական կմախքներ ամենեւին չկան անոնց մէջ, և ասկէ զատ ոսկորները չեն մաշած: Ուրեմն, յայտնի է որ ատոնք լեցուած էին ընդհանուր ազդեցութեամբը տեղափոխուող ջուրերու այնպիսի ալիքի մը, որ ամէն ինչ կը քշէր իր առջեւէն:

2. — Զրազեականներու ոսկորներուն ահագին կուտակումը Սան Կիրօյի (San Ciro), քարայրներուն մէջ, Բալերմօյի մօտ, Սիկիլիա կղզիին վրայ, ուր ամբողջ երամակները այս կենդանիներուն, որոնք հիմայ Հարաւային Ամերիկայի մէջ միայն կը գտնուին, անշուշտ ապաստան մը փնտռեցին բարձրացող ջուրերուն դէմ այն ընդարձակ քարայրներուն մէջ, որ կը բացուին կրիֆոն լեռան խորտուբորտ գահաւանդներու ստորոտը:

3. — Բեւեռային փոկին գոյութիւնը Պայքայ լիճին մէջ (Ռուսիա) որ ովկիանոսէն 2000 մղոն հեռու է և 1680 ոտը ալ բարձր անոր մակերևոյթէն:

4. — Չինաց այն պատմական աւանդութիւնը, որուն համաձայն ջուրերու այգպիսի խոշոր գանդուած մը գոյութիւն ունեցած է այն գաւառին մէջ որ ծանօթ է Հան Հայ (Han Hai) անունով:

Լեռան գագաթներու վրայ խեցիներ

Այսուամենայնիւ, Փրօֆ. Բայթ կը կարծէ թէ հեղեղը պատահած է սառնային շրջանին, որ այդ միջոցին սառի սոսկալի ծանրութիւն մը կուտակեց Հիւս. Կիսագունդին վրայ, մասնաւորապէս Ամերիկայի և եւրոպայի մէջ: Փրօֆ. Բայթ ասիկա կը վերադրէ այս ցամաքներուն վրայ ամբարուած մօտաւորապէս 250 ոտը բարձրութեամբ ջուրի ահալին քանակութեան, որ ովկիանոսներէն բարձրացաւ և ապա ետ

դարձաւ հալելով, յառաջ բերաւ հեղեղը ցամաքներու վրայ:

Բաւական լաւ բացատրութիւն մըն է ապիկա, բայց չի գոհացներ այն պատճառով որ հալող ստուերը կրնային միայն կամաց կամաց թողուլ ջուրերը, և էթէ հեղեղ մը պատահեցաւ այս կերպով, ապիկա հարիւրաւոր տարիներ առած պէտք է ըլլայ ջրհեղեղի մը յանգեալու համար: Այսպէս՝ ջուրերու ցամաքներուն վրայ բարձրանալը, եթէ պատահած է ատանկ բան մը, պէտք է եղած ըլլայ գրեթէ անզգալի կամացութեամբ մը:

2. Կերնոպաք վերջերս աւելի խելքի մօտիկ պատճառ մը դառաւ բացատրելու համար թէ ինչպէս կրնար պատահած ըլլալ պատմական ջրհեղեղը. «Թէ հեղեղին պատճառը ուղիւնոսներն էին ևւ ոչ թէ անձրեւ» կը գրէ ան, «կրնայ ապացուցուիլ նոյնիսկ Ս. Գրական պատմութենէն, որուն համեմատ ողողումը առաջ եկած է ո՛չ այնչափ անձրեւներէն որչափ երկրի բոլոր խորունկ աղբիւրներուն պոռթկումներէն: Պարզ լեզուով տալիս մէկ նշանակութիւն միայն կրնայ ունենալ, այսինքն, ուղիւնոսին ջուրերը»:

«Թէ այս ջուրերը խելապէս ուղիւնոսի ջուրերն էին. շատ լաւ կրնայ ապացուցուիլ այս իրողութեամբ թէ ծովային կենդանեաց բրածոյ խեցիներ գտնուած են ամէնէն բարձր լեռներու զագաթներուն վրայ՝ աշխարհիս ամէն մասերուն մէջ, բացի քանի մը Ափրիկեան լեռներէն»:

Լուսին կամ գիսաւոր մոլորակ

Փրօֆ. Կերնոպաքի հեղեղի մասին տրւած բացատրութիւնը շատ պարզ է, և աւտիկա գիւրաւ կրնայ պատահած ըլլալ հետեւալ կերպով:

Եթէ երկնային մարմին մը երկինքի մէջ իր թափառումներուն ժամանակ երկրին բաւական մօտէն անցաւ, այսինքն, 10,000 կամ 12,000 մղոնի միջև, կասկածելի և ոչ մէկ խնդիր կայ՝ թէ այդպիսի հանդիպում մը կրնայ կործանում պատճառած ըլլալ երկրի վրայ: Հոս խնդիր չի կերնար ըլլալ թէ ինչ էր այդ մարմինը: Ասիկա կրնայ եղած ըլլալ նոյնիսկ մեր լուսինը, կամ որ և է մէկը միւս մոլորակներէն, կամ նոյնիսկ արտակարգ մեծու-

թեամբ գիսաւոր մը, երկրի չափ խոշոր գանգուածով մը, կամ նոյն խել պղտիկ՝ լուսինին չափ՝ կամ անկէ ալ աւելի պրզալի, անցնելով երկրի բաւական մօտէն, ըսենք՝ 2,000 մղոն: Այն ատեն փոխադարձ ձգողական ուղեղեղութիւնները պիտի կերնային վերջնել ծովի ջուրերու անագին ալիքներ, ոչ միայն երկրի վրայ այլ նաև միւս երկնային մարմինին վրայ, եթէ անոր վրայ ալ ջուր կար:

Արդ եթէ նոյ, ինչպէս որ կ'ենթադրուի իմաստուն մարդ մը եղած է. որ անտարակոյս կրցած է նախատեսել ըլլալիքը աստղաբաշխի մը պէս, որ կրնայ տարիներ առաջ գուշակել գիսաւորի մը փերագործը: Սովորաբար կ'ենթադրուի թէ ջրհեղեղը պատահած ըլլալու է 2348 ին Ն. Ք.: Եթէ ընդունինք որ մարդ մը բաւական խելք ունէր տապան մը շինելու չափ, այսինքն՝ նաւ մը 500 ոտք երկայն, և 50 ոտք խոր, ինչպէս նկարագրուած է Ս. Գիրքի մէջ, նաւ մը զոր շատ լաւ կերպով կրնանք համեմատել այսօր ուղիւնոսի կրող ճամբորդի շոգենաւի մը հետ, այդպիսի մարդ մը պէտք է որ ունեցած ըլլայ մանաւանդ յայտնի ուղիւնութիւն մը: Անիկա կը հասկնար աստղաբաշխութենէն, և հաւանաբար կրնար գուշակել այն ժամանակը, ուր պիտի պատահէր երկու մարմիններու, այսինքն երկրի և տարօրինակ մոլորակին իրարու հանդիպումը: Եւ ան բաւական միջոց պիտի ունենար շինելու համար իր տապանը, և հետեւաբար գերծանելու գալիք ջրհեղեղէն:

Այս բացատրութիւններէն ետքը կ'ըրնանք երեւակայել թէ ինչ պիտի պատահէր եթէ երկիրը և միւս երկնային մարմինը շատ մօտ գալին իրարու, այսինքն 10,000 մղոն: Պէտք է գիտնալ որ այսպիսի հանդիպում մը չէր կրնար երկար տեւել: Վասնզի երկիրը շատ արագ կը շարժի իր ծիրին մէջ, այսինքն օրական շուրջ 1,600,000 մղոն արագութեամբ մը: Հետեւաբար շատ հակադաս և արագ պիտի ըլլայ փոխադարձ ձգողականութենէն յառաջ եկած աւերը:

25 մղոն բարձր ալիք

Երբ երկու մարմինները իրարու կը մօտենան, երկրի ուղիւնոսային ջուրերը,

որ ամենէն կակուղ նիւթն են կարծր երկրին, պիտի քաշուէին «երկինքի բարձրութիւն», բոլորովին առկալս մնալով այն միջոցին մէջ, որ իրարմէ կը զատէ երկու երկնային մարմինները:

Թէ ովկիանոսին ջուրերը որ եւ է տեղէ մը վեր բարձրացած պիտի բլլան 10 էն մինչեւ 25 մղոն բարձր տիտանեան ալիքներով, շատ բանաւոր վարկած մընէ ասիկա: Զուրեւ այս բարձրացումը անշուշտ արագ պիտի բլլայ, եւ անհրաժեշտօրէն անմիջական աւեր պիտի չպատճառէ ուրեմն. բայց այն վայրկեանին երբ երկու մարմինները կը բաժնուին իրարմէ, ջուրերը բնականաբար պիտի նահանջեն խոժոժումով մը, եւ պիտի ողողեն ցամաքները՝ ամենաբարձր լեռներու կատարներէն ալ վեր:

Պէտք է դիտել որ երկրին ջուրերը կը ծածկեն անոր ամբողջ մակերեսային հինգ ութերորդը: Արդ՝ եթէ ճիշդ է այս տեսութիւնը, նահանջող ջուրերը պիտի խոժեն երկրագունդի զրեթէ բոլոր ցամաքներուն վրայ: Այս տիտանեան խառնակութիւնը վայրկեանակա՛ն ալ պիտի չբլլայ: Յառաջ եկած վիթխարի ալիքները անմիջապէս պիտի չխաղաղին, եւ ալիքներու թափը հաւանաբար բաւական պիտի բլլայ պատճառ դառնալու որ ջուրերը արշաւեն երկրի շուրջը շատ մը օրեր: Կրնայ նոյնիսկ ամիսներ տեսել ինչ ինչ ցամաքներու համար, մինչեւ որ ջուրերը պարպուին. անկասկած նոր ովկիանոսներ երեւան պիտի գան, իսկ հիններն ալ տեսականապէս ցամաքներ պիտի բլլան: Ասոր վկայ է Փրօֆ. Բայթի գիտողութիւնը չինական Հան Հայ բուսած պատմական ովկիանոսին նկատմամբ:

Թէ այսպիսի խառնակութիւն մը ո՛րչափ կրնայ երկար տեսել մինչեւ որ ովկիանոսները վերջնականապէս նորէն գան հանգիւն, այժմ անկարելի է գիտնալ, բայց անկասկած ժամանակը բաւական երկար պիտի բլլայ: Լաւ ծանօթ երեւոյթ մըն է որ ամպի պայթում մը երբեմն կ'ողողէ երկրի մը մէկ մասը քանի մը օր, մինչեւ որ ջուրերը վերջնականապէս քաշուին, հոգին մէջ քամուելով կամ գետերու միջոցաւ տարուելով: Այսպիսի տեղական ողողում մը հաւանաբար միջին հաշուով մը 10 կամ 15 տարէ աւելի խոր չ'ըլլար:

Ուրեմն, եթէ օրեր պէտք են որպէս զի ջուրերը քաշուին ասանկ զուտ տեղական բանէ մը, ո՞րքան երկար պիտի տեսէր ջուրերուն վերջնականապէս աներեւութանալը, եթէ որ եւ է տեղ 10 էն 25 մղոն խորութեամբ ովկիանոսային ալիք մը աւելը երկիրը:

Հայացուց
ՆՈՐԱՅՐ ՍՐԿ. ՊՅՂՍՐԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆՔ

Ա.

ՀՈԿԵՎԵՐԼՈՒԾՈՒՄ. Գրեց ՏՐ. Գ. Ա. մատեն-Տ. Գ. Հրազդան, 1925 Պէյքուք, էջ iv. + 38. զին 20 Ս. Գ.

Գրքոյկին հեղինակը այսպէս կը ծանօթացնէ իր նիւթը «երկու խօսքին մէջ»։—Հոգեվերլուծման ծրնունդ առած օրէն մինչեւ իր այսօրուան վիճակին վրայ եթէ մարդ ընդհանուր ակնարկ մը նետէ, կը տեսնէ թէ ան ի՛նչ հետաքրքրական փութերէ անցած է: Սոսկ վարկած մը իր սկզբնաւորութեան, յետոյ եղած է դարմանումի մեթոս մը. ապա դարձած է տեսութիւն մը, ի վերջոյ վարդապետութիւն մը, հոգեբանական հոսանք դարձող մը եւ ան այսօր արդէն գիտութիւն մը եղած է»։... «Այսօր զանազան գիտուններ հոգեվերլուծումով կը զբաղին: Բացի հոգեբոյժ բժիշկներէն, մանկավարժներ, հոգեբաններ, ընկերաբաններ, փիլիսոփաներ, գրագէտներ, արուեստագէտներ եւս անով կը պարտալին եւ զայն կը մշակեն: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը, կ'աշխատի անկէ օգտուիլ իր մարզին մէջ»։

Բայց ի՛նչ է այս նոր գիտութիւնը, որուն կաբւորութիւն կուտան, րայի բժիշկներէն, վերոյիշեալ շատ մը գիտնականները. ներկայ գրքոյկը բաւական զաղափար մը կուտայ այդ մասին. ըստ հեղինակին առաջադրութեան՝ թէ իր նպատակն է այս գիտութեան Հայր Յրոյայ «տեսութիւններուն մասին հակիրճ ուրուագիծ մը նեկայացնելը»։

Գրքոյկը գրուած է պարզ եւ հասկնալի լեզուով մը: Տեղ տեղ եթէ աւելի ընդարձակ խօսքի ազդէ պիտի բլլար: Տպագրական սխալներ սպրդած են հոս հոն. - փոքրիկ թերութիւն մը:

Հեղինակը շատ օգտակար գործ մը կատարած է իր սոյն գրքոյկին միջոցաւ ծանօթացնելով հոգեվերլուծումը, իր գլխաւոր գիծերուն մէջ, հայ հասարակութեան: Հոգեվերլուծումը այնքան հետաքրքրական եւ օգտակար գիտութիւն մը կը ներկայանայ որ մարդ կը մղուի իսկոյն ասոյին անդին դիմելու աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ առնելու համար: Գծախաւարար մեր լեզուով ուրիշ հրատարակութեան մը ծանօթ չենք: Հեղինակը արժանի է շնորհակալութեան իր ըրած այս ծառայութեան համար:

Ն. Ս. Գ.

Ք.

**ԶԱՅՆԱԳՐԵԱԼ ԻՄԱՆԱԿԱՆՆ ԵՒ ԳՊՈՐ-
ՅԱԿԱՆ ՆՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ.—**Առօրտաասիրից
Գեորգ Մ. Գասապեան երաժիշտ-ուսուցիչ,
Պապուտա, Տպգր. Նուագ, Պէյրուք, 8⁰ էջ 26,
15 Ս. Գ.

Պապուտայի երաժիշտ ուսուցիչ Գ. Գասապեանի,
մանկապարտէզի յատուկ, երաժշական ծայնանի-
շերով հրատարակած **Նոր Երգարանը** տեսայ, շատ
նպաստակարար գտայ զայն: Ի հարկէ անոր պա-
րունակած 17 հատ մանկական երգերուն յօրին-
ուածքի մասին ոչինչ ունիմ բռնիք, որովհետեւ
սեւէ երգի մը եղանակին յօրինուածքը երաժիշտին
կարողութենէն ու ծաշակէն կախում ունի, կը բաւէ
որ անիկա արուեստին կանոններուն դէմ մեղա-
նաժ չլլայ: Այսու ամենայնիւ Գ. Գասապեան ան-
շուշտ պիտի ներէ ինձ եթէ պզտիկ դիտողութիւն
մը բնում:

Յայտնի է թէ եւրոպական երաժշտութեան մէջ,
մարդկային ծայնի տարածութեան մասին, սեռա-
կին համեմատ, որոշ տարման մը գծուած ըլլալով,
սեւէ երգ բոտ այնմ կը ծայնագրուի ու կ'երգուի,
արունսը չի թոյլատրեր սոյ դրոշեալ սահմանէն
դուրս ելնել: Գ. Գասապեան զօրախաւարար այս
պարագան պէտք եղած կարեւորութեամբ նկատի
չէ առած. փասն զի երգերէն շատերը մանուկնե-
րու կողմէն երգուելիք **բօնէն** բարձր գրուած են,
անանկ որ մանկապարտէզայնութիւն երբ, իր ձեռ-
քը ունեցած ծայնագրեալ տեսքին համաձայն, զա-
նոնք երգիտնի վրայ կամ **ախարագօնէ** մը առաջ-
նորդուած երգիւ աչյ մանուկներու, պիտի տես-
նուի որ, եթէ ոչ անկարելիութեան, գոնէ ամենա-
մեծ յղճութեան մը առջեւ պիտի դնէ զանոնք, չա-
փէն տակի պոռագնելով: Թերեւս բոտի թէ այդ
պարագային պէտք է **բարձրագէ** ընել երգերը. բայց
ասիկա ալ անիրաւ պահանջում մը եղած կ'ըլլայ.
փասնզի ուսուցչութիւն կրնայ զօրաբարութեան են-
թարկուել **բօն** իշնցնել ուզած ասան: Հետեւաբար
երգերը պէտք է ծայնագրել այնպիսի յարմար **բօ-
նով** որ որ **թէ**՝ **բարձրագիտօնի** տեղի չմնայ եւ
թէ՝ աշակերտը կարենայ առանց նեղուելու երգիլ.
որովհետեւ պոռալը երգիլ չէ:

Կը շնորհաւորեմ Գ. Գասապեանը մանկապար-
տէզներու յատուկ իր այս շատ օգտակար ու յանձ-
նարարելի աշխատութեանը համար:

ԼԵՒՈՆ Մ. ԶԻՆԿԻՐԵԱՆ

Յ.

Ազգան Վանդառականին կատիր կամ Յա-
կորոս Ազա (Կատակերգութիւն երկու արար).
գրեց՝ Միհր. Մ. Նանարեան, Տպգր. Տէր-Յով-
հաննէսեան եւ Ուզունեան, Պէյնեան, Պէյ-
րուք 8⁰ էջ 20.—գին 3 Ժանգ:

Կատակերգութիւն մը կարգաւոր պիտի վըն-
տուէ անոր մէջ բնական արհեստին հետ զրական
արժանիք մը, եւ ներկայացնողն ալ՝ տեսարաննե-
րու պէտքիտութիւններ, սրամիտ եւ կոկիկ արտա-
յայտութիւններ եւ կրթիչ զատ մը:

Այս կատակերգութեան հեղինակը կրնանք ը-

սել թէ քնաւ կարեւորութիւն չէ առած զրականին,
Թերեւս ընթերցողներէն ծիծաղ խլեն Յակորոս Ա-
զայի գաւառաբարբառով խօսակցութիւնը եւ աշխար-
հիկ լեզուով եղած խօսքերը չհասկնայ եւ անոնց
տարբեր մեկնութիւններ տալը: Բայց ասոնք ֆա-
պաղ են եւ չեն արտայայտեր մեր գաւառաբար-
բառներէն ո՛ր եւ է մէկը: Այս պատճառով աւելի
նախընտրելի պիտի ըլլար պարզ լեզուով մը գրել:

Թատերական Տիւղիկ համար կարելոր է նաեւ,
բարոյական զատ մը հանել ներկայացուած ո՛ր եւ
է կատակերգութենէ. ասոր մէջ Յակորոս Սոյախա-
զանութիւն, անփորձ գործիչին եւ Յակորոս ազայի
աղջկան՝ յանուն բարեփոխութեան սիրահարութիւնը
թէ եւ կերպով մը կը ծաղկուի, սակայն զօրախա-
ւարար երգակցութիւնը շատ անորոշ է, եւ այդ-
պիսով բոլոր գրումացը կը մնայ տարածում:

Գովելի է Նաճարեանի սեռակեր իրրեւ ձեռ-
նարկ, բայց տակի փափաքելի էր որ մեր բեմերուն
վրայ երևէին մեր կեանքին առնուած եւ մեր խիկ
կեանքը արտայայտող սեռաբաններ, եւ մշակուէր
Պարոնեանի եւ Օսեանի սքունսար:

ԱՆԳՐԱՆԻԿ

Պ.

ԳՊՐԱՅԱՍԻՐԱՅ ՏԵՂԱԿԱՆԻՐԸ

Այլերեւոս առջեւ ունինք Գաբրիէլ Տիկ-
նանց 1925-1926ի գործունէութեան տեղեկագիրը,
զոր յիշեալ Ընկերութիւնը պատիւն բրած էր մեզի
խրկելու: Երէցեան վայելուչ ապագութեամբ ութ-
սուն երեւէ՝ բաղկացնել խիստ շահեկան տեսարակ
մ'է այն՝ որ Ընկերութեան տարեկան գործողութիւն-
ներուն պատկերը կը ցուցադրէ եւրոպական անթերի
կատարելութեամբ ու ամէն կողմի մանրամասնու-
թեամբ:

Կը բաւէ տկնարկ մը նետել տեղեկագրին
«պարտք»ի ու «պահանջ»ի մանրամասն հաշիւնե-
րուն՝ համոզուելու համար թէ Գաբրիէլ Տիկնանց
խնջ շահեկարով կարողացած է հասնիլ այն նիւթա-
կան արդիւնաշատ աներեւակայելի վիճակին, զոր կը
յայտնէ, եւ որով իր ազգանուէր նպատակին պիտի
հասնէր լիովին: Եւ յիշատի ո՛վ պիտի երեւակայէր
թէ իր զանազան գործունի ու խելացի միջոցներով
իր ստացած գումարներուն հաշիւը կը հասնի «պար-
տք»ի բաժնին մէջ 1,332,045,60 ֆրանքի, իսկ «պա-
հանջ»ի բաժնին մէջ 917,918 աճազին գումարին՝
359,777 շանժի տարբերութեամբ:

Վհատիլ չկիցադոյ այս Ընկերութիւնը ծագում կ'առ-
նէ 1879ին, ու անկէ ի վեր անդուլ գործունէութեան
մէջ Կոստանդնուպոլսէ Սեկնիկ փոխադրուելով ու
զարմեալ պարագաներու քերմամբ Սեկնիկը թողով
հոս Մարսէյլ հաստատուած՝ զանձ նպատակ մը դրած է
իրեն. ծառայել բնագաւառի հայութեան կրթական
գործին, բնագաւառի շնչումով իր ամբողջ ուշա-
դրութիւնը դարձունել շայտատանի կրթական գոր-
ծին ստատրելու, այս մասին խորհրդակցութիւններ
կատարելով պաշտօնական անձանց եւ ազգային
մարմիններուն հետ, բնորոշ է 177 որբուհի ներ-
դրունք արդէն ժամանած են Մարսէյլ. այս որբե-
րէն ամէն մէկուն համար հիշք Իսթ Բիլիթ պիտի վը-

ճարձ Գարիբալտի միանալով, Որբուհիք պիտի արգիլեն ձեռնու կար, զորգաշինութիւն եւ ձեռագործ: Ընկերութիւնը որ 300 որբուհիներ կը խնամէ այսօր, բանակցութիւններ կատարած է նաեւ Զ. Ս. Գ. Կ. Կեղորոնական վարչութեան պատուիրակներու հետ ու միասնաբար երկու ծրագիրներ մշակած է: Ա. Շինել տալ կեղորոնական մեծ վարժարան մը. որպէսզի աւագային հնարաւորութիւն ունենայ զայն օգտագործելու երբ իր կրթական ամբողջ զործունէութիւնը կեղորոնացեւ բուն իսկ Հայաստանի մէջ: Բ. Շինել տալ զիւղական վարժարաններ լրացնելու համար զիւղերու կենսական մէկ պահաւը: Ընկերութիւնը նախընտրած է առաջին ծրագիրը եւ մեծ շէնքի մը մը նոր յատակագրի խրճուիլը խնդրած է, բռնականապէս այն պայմանով որ անոր ծախքերը չանցնին իր արամադրելի գումարին սահմանէն:

Տեղեկագրին մէջ մասնաւոր էջեր բացուած են վարժարանին կրթական վիճակին, Արճեստանոցին, երեկոցեան դասընթացքներու, Ուսուցչական ժողովներու եւ Մանկավարժական դասախօսութիւններու մասին, ինչպէս նաեւ իր ցանկերով կազմուած Սանուց Միութեան վրայ: Յիշատակուած են ներկայ տարեշրջանին ունեցած տարւաւարտութեան անունները: Դպրոցասէր անուանացուցած է 4 անուհիներ, բացի իրենց պաշտպաններու միջոցաւ ամուսնացողներէն: Աշակերտներու առողջական վիճակին վրայ կուտայ կարեւոր տեղեկութիւններ, ինչ որ խիստ էական պարագայ մ'է անշուշտ: Նոյր իսկ Բիլիֆի որբուհիներու համար վարժարանի ընդարձակ պարտէզին մէջ կառուցուած նոր շէնք մ'ալ կը յիշէ զո՞րունակութեամբ:

Առանձին զուլի մը բացուած է սաշտօնեաներու վրայ, ուր կը յիշատակուին ուսուցիչներ իրենց աւանդած դասերու անուններով: Ինք Գատրիարբաբանի անմիջական հսկողութեան ներքեւ՝ ամէն վեց ամիս նիւթական մատակարարութեան հաշիւները կը ներկայացնէ Կ. Գորոյ Բագրաբական ժողովին, որոնք այս կերպով բնութեւ վաւերացուցած են մինչեւ ներկայ արդար վեցերորդ 28'ին:

Անթրի տեղեկագրին մէջ մասնաւոր զուլի մը բացուած է «մատակարարութիւն», եւայն խորագրով՝ ուր կարեւոր են մանրամասն տեղեկութիւններ արուած են այս մասին:

«Վերջաբան»ին մէջ Ընկերութիւնը իր շնորհակալութիւնները յայտնէ յանուանէ կը յայտնէ թող անոնց որոնք ունէ կերպով օգտակար եղած են հաստատութեան:

Տեղեկագրին վերջին մասին մէջ վեց էջերէ բաղկացեալ՝ զուլի մը բացուած է «մատակարարութիւն Դպրոցասէր Տիկնանց վարժարանի» վերնագրով, մանրամասն ու ըստ ամենայնի զոհացուցիչ համարատուութեամբ մը: Անկէ ետք կուգայ «նախարարական» երեք ցանկեր. չորրորդ ցանկ մը «ղաշտահանեցիկ Նուիրատուութեան», ուիշ ցանկ մը «Անկիւրոյ հանգանակութեան», ուրիշ մը «Ատիս Ապապայի հանգանակութեան», վերջին ցանկ մ'ալ «Լայրցիկի հանգանակութեան»:

Այս կարեւոր հրատարակութիւնը բացի յիշատակուածներէ, կը պարունակէ ուրիշ հետաքրքրական զուլներ եւս՝ որոնց վրայ չենք ծանրանար «Սիոն»ի էջերը չափէ զուրս չգրաւելու համար:

Մարտի 11

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՍԻՈՆԻ այս թիւին եմբողջականին մէջ առիթ ունեցանք կիրարկելու Բարձրագոյն Քննադատութիւն բառերը: Որպէս զի մեր ընթերցողներն յատուկ զազափար մը ունենան այդ երկու բառերուն վրայ, օգտակար կը համարենք տալ հետեւեալ բացատրութիւնները:

Քննադատութիւն կը նշանակէ մըս-խով դասէլ բան մը, որոշել, գտնել: Եւրոպական բառը (քրիթիք) կուգայ յունարէն լիթնէիկ (գտնել, գտնել) բայէն, որմէ նաեւ հայացած կրիթիս (գտնաւոր, քննիչ):

Բայց Քննադատութիւն, Քննադատել՝ սոցորական միտքերու համար. ինչպէս է առհասարակ մեր մէջ, կը նշանակէ խրճիւղ, աղարսել, բասել ունէ անձ կամ գործ, անպատճառ անոր վրայ կամ անոր մէջ սրտապատիր կամ ստորդ սխալներ մը եւ թելութիւններ մը գտնելու դիտումով:

Մինչ Քննադատութիւնը իր բուն իմաստով կը նշանակէ ունէ անձի, իրի, գործի, եւայլի, լաւ եւ վատ կողմերը միանգամայն գտնել, որոշել եւ յերեւոյս բերել ողջմիտ դատողութեամբ:

Ասոր համար է որ Տ'Ալամպէր կ'ըսէ. «Եթէ Քննադատութիւնը արդար է եւ յարգալից, պէտք է շնորհակալիք եւ ակնածանք արտայայտել աւոր հանդէպ. եթէ արդար է այդ միայն եւ յարգալից չէ, անոր պէտք է ակնածանք արտայայտել՝ առանց շնորհակալիքի. իսկ եթէ նախատական է այդ անարդար, պէտք է արտայայտել լուրջութիւն եւ մոռացօնք»: Ժ. Ժ. Ռուսօի կարծիքով. «Նոյն ինքն քննադատութիւն բռնածը, որու չուրջ այնքան ազմուկ կ'ըլլայ, ուրիշ բան չէ բայց եթէ ենթադրելու արհեստ մը. շատ մը սուտերու մէջէն ընտրութիւն բնելու արհեստը»:

Քննադատութեան նպատակն է զբրակնութեան եւ գեղարուեստի վերաբերեալ գործերը գտնել, եւ երեւան հանել աւտոնց արժէքները. որովհետեւ ըստ Տ'Սիլիֆի, Դոյն իսկ ամէնէն լաւ զիբքի մը վրայ իսկ կարելի է շատ լաւ քննադատութիւն մը բնել:

Քննադատութիւնը սակայն մասնա-

ւոր մեթոտ մը եղաւ Ս. Գիրքի ուսումնասիրութեան համար այն առեւտնէն երբ Յոսանսացի բժշկապետ Ժ. Ասթրիւք (J. Astruc 1684 - 1766) առաջին անգամ քննադատութեն իր վարկածները գրի առաւ Յննդոց գիրքի խմբագրութեան մասին, և Ժ.Գր. գարուն կատարեալ մասնագիտութեան մը վերածուեցաւ Ս. Գրոց քննադատական ուսումնասիրութիւնը:

Արդ, Ս. Գրոց քննադատական ուսումնասիրութեան մէջ առաջին խնդիրը որ կը յուզուի, իւրաքանչիւր գիրքին խմբագրութեան տեսակէտէն, սա՛ է. ա) մեր առջեւ գտնուած գիրքերը նոյն ինքն հեղինակներուն գրէն էլա՞ծ վիճակի մէջ հասած են մեզ, այսինքն բնագիրն էն թէ ոչ, և բ) ի՞նչ նշանակութիւն ունին այդ գիրքեր: Քրննադատութեան այս մեթոտը կ'ըսուի Բնագրական քննադատութիւն (Textual Criticism) կամ Խոնարհագոյն Քննադատութիւն (Lower Criticism): Քննադատութեան այս ճիւղը անձայրածիր ասպարէզ մը ունի իր առջեւ Հին և Նոր կտակարաններու բնագրական խնդիրը լուծելու համար: Հին կտակարանի երրայական ամենէն հին ձեւագիրները Թրդ. Դարէն (Յ. Ք.) անդին չեն անցնիր. իսկ Նոր կտակարանիները՝ Գրդ. դարէն վեր հնութիւն մը չունին: Այն բոլոր հին ձեւագիրներ նախնական բնագիրներ չեն, այլ բնագործնակութիւններ. և որովհետեւ իրարմէ բնագործնակութիւններ են ատոնք, հետեւաբար քննադատ միտքը կը հարցնէ, արդեօք ասոնք կանոնական ճշտութեամբ անսխալ ու անթերի՞ բնագործնակուած են, թէ սխալներ ու թերիւնք սպրդած են ատոնց մէջ, եւ այս քննադատական հարցումը շատ իրաւացի է. որովհետեւ հազարաւոր ձեւագիրներու համեմատութենէն այնպիսի տարբերակներ յերեան եկած են որ պարզապէս ապշեցուցիչ են: Ուրեմն Աստուածաշունչի գիրքերուն Բնագրական Քննադատութիւնը իրապէս մատենագիտական ու մատենագրական գիտութիւն մըն է: Թէ ի՞նչ նշանակութիւն ունի Աստուածաշունչին մէն մի գիրքը, իրրե վաւերագիր (document): Այս հարցումին պատասխանը կուտայ Գրական Քննադատութիւնը (Literary Criticism), որ է ինքննոյն Բարձրագոյն Քննադատութիւնը (Higher Criticism),

որ բոլորովին տարբեր է Խոնարհագոյն կամ Բնագրական Քննադատութենէն: Բարձրագոյն Քննադատութիւնը կը հարցնէ ու կը փնտռէ այն բոլոր բաները, որոնք կրնան լոյս մը ափուել հեղինակի խօսքերուն և ատոնց իմաստին վրայ: Քննադատութեան տակ եղող գիրքը աբձա՞կ գրուած մէն է թէ չափաւ. և թէ արձակ է գիրքը, ուրեմն ի՞նչ է ատոր նկարագիրը, այսինքն՝ պարզ տարեգրութիւն մըն է արդեօք, վարդապետական (didactic) է, ծառական (homiletic) է, երեակայական (imaginative) է, Ատոնք ե՞րբ գրուած են և ի՞նչ պարագաներու մէջ, միեւնոյն առեւտն գրուած են ատոնք և միեւնոյն ձեւքէ, ապա թէ ոչ այլևայլ գրիչներու բաղադրեալ արդիւնք են: Ուրեմնք են ատոնց հեղինակները, բնկերային ո՞ր դասակարգին կը պատկանին, ինչ նըպատակով գրեցին անոնք իրենց գիրքերը և ի՞նչ միջոցներ գործածեցին իրենց նըպատակին հասնելու համար: Անոնք ո՞ր չափ ինչ կը պարտին իրենց նախնիքներուն և ի՞նչ ազդեցութիւն բրին իրենց յաջորդ սերունդին վրայ:

Այս բոլոր առեւտները (data), որոնց պէտք ունի Գրական Քննադատութիւնը, պէտք է գտնել նոյն ինքն քննասիրելի գիրքերուն մէջ: Ժամանակակից կամ անցեալ դէպքերու մասին եղած ակնարկութիւններ կ'օգնեն գիրքին թուականը որոշելու: Գիրքերու բառամթերքը, համաձայնութիւնը, գրական ոճը ցոյց կուտան գրուածներուն միօրինակութիւնը կամ հակառակը: Գիրքերու կրօնական չափանիշներուն և նըպատակներուն վրայ եղած նկատողութիւններ՝ կ'օգնեն գտնելու ատոնց գրութեան թուականը, ճշգրտելու հեղինակութեան և միութեան հարցերը: Հոս է որ Բաղդաստիան Քննադատութեան (Comparative Criticism) մեթոտը կը գործադրուի: Բաղդատական քննադատութիւնը ամենէն յառաջ պիտի բերայ իրրայական մատենագրութեան մէջ գտնուող նման գրուածներով. այսպէս Սաղմոսներուն բաղդատութիւնը իրարու հետ, Մարգարէութիւն մը ուրիշ մարգարէութեան մը հետ, Օրէնք մը ուրիշ օրէնքի մը հետ: Եւ աւելի յառաջ երթալով՝ մէկ կողմէն կը բաղդատուին կամ կը համեմատուին իրարու հետ երբայական ու Բարեկոնական գրականութիւնները, միւս կողմէն ալ եր-

բայական և եզրագրական գրականութիւնները, և այլն, և այլն, կարեւոր նիւթերու բազմաթիւութիւններ:

Ինչպէս որ կը հասկցուի այս բացատրութիւններէն Բարձրագոյն Քննադատութիւնն է մասնաւորապէս, որուն փորձերուն կարելի է ենթարկել քրիստոնէական եկեղեցիներու առաքելականութեան աւանդութիւնները. որովհետեւ ատոնք իրենց ծագման մէջ մատենագրական խնդիր մը է որ կը ներկայացնեն:

ՍԻՈՆԻ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

✠ Անցայ ձեր նամակը, և մեծապէս ուրախ եղայ իմանալով որ երաւաղէմի Միաբանութիւնը որոշած է Սիոն ամառաբերի հրահրակումը վերստին: Ասկիւ իմ փափանքն է մին էր. վերջապէս կ'իւրագործուի: Ազակար և շահեկան հրահրակութիւն մը պիտի ըլլայ ապագովապէս:

Պարբեր

Ա. ՉՊԱՆԵԱՆ

✠ Սիոնի հրահրակութիւնը, սակայն, բոլոր իսրայէլի կաթողիկոսներն ունի. վասն զի ասիկա միակ լայն պարբերակամբ պիտի ըլլայ, որ կը հրահրակուի նախկին կեդրոնի մը մէջ, զորս ազգայնական ու հայկական ոգիով, զերծ փնտռելով նկատմանէ, եւայլն եւայլն: Լա Վէռն Գոյէն ԲՐՈՅ. ԳԵՌՐՈՒ ՍԱՐԱՆԵԱՆ Քաղիմօրնիա

✠ Սակայն ի՞նչ մեծ ծաւալ տուած էք... Սիոնի խմբագրութեան, զոր լեցնելու համար բաւական ու նկարագրական մեծ գործողութեանց առջեւ չընկերելու մեծ արիւթիւնը կը զուգնէ՞լ յաջողութիւն գտնելու ամէն իրաւանով: Երանի՜ թէ ձեր օրինաւոր ակնկալիքը պըտակութիւն լիութի յաջողութեամբ, որու մասին կ'ընենք արագին մարդանկեն:

Մարտիկա

ՄԵՍՐՈՊ ԿՈՒՊՐԵԱՆ

✠ Սիոնի մասին իմ խանդավառութիւնս մեծ է: Միայն կ'ուզէի որ երաւաղէմի վանքը Օրմանեանի Ազգայնապատմական հրահրակութեան յետոյ, ընէր նաեւ արիւթ հրահրակութիւն մը, ազգայնաբանական գործ մը: Եւ այս պիտի ըլլայ ինձ համար շնորհալի ծաւալ հրահրակութիւնը Բանի մը յաջողական հասարակութեան իսկ երբ ասիկա կարելի պիտի չըլլայ, շատ փափակութիւն մը պիտի ըլլայ որ Սիոնի մէջ, ամէն ամառ հասնէիք գոնէ երկուսական էջ յաշկանցել հրահրակութեան ծաղիկ համար երաւաղէմի վանքին ձեռնադրաց հաւաքածոյին պատմական նշանակութիւն ունեցող յիշատակարաններուն հրահրակութիւնը, ինչ որ ամենակարեւոր ծառայութիւն մը պիտի ըլլար բանասիրական տեսակետով:

Գանիթ

ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՅԱՆԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

Ա.

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԻ ԶՈՐ ԱՊԱՌԻՆՈՒՄԸ

Յնծութեամբ կ'արձանագրենք Սիոնի այս թիւով թէ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայրը, հիւանդի կազդուութեամբ մը կը թողու Սուրբ-Փաղարին Ֆռանական Հիւանդանոցը: Ոչ մէկ հետք այս հնգամսեայ խօթութեան առաջին բուռն տագնապներէն, եւ ոչ մէկ նշան ընկնող հիւանդութեան:

Ն. Ամեն. Սրբազնութեան առողջութեան վերահաստատումը աստուածային օրհնութիւն մըն է Սրբոց Յակոբեանց պանծալի Աթոռին համար, որ իր օծութիւնով կը շնորհէ Բանաստեղծ Գահակալին հրմայրն ու պատկառանքը, իսկ Գահակալին ալ մարին ու անձին արժանիքները կ'անդրադառնան Առաքելական Աթոռին վրայ, վերածնունդի լոյսին փողփողէնէջ հեղուածութիւն:

Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը անձառելի խնդութեան մէջ է իր Սիրելի եւ Լոգեւոր Զօր առողջութեան համար:

Ս. Պատրիարքի հիւանդութեան ընթացքին ամէն կողմէ ու ամէն խաւէ արտայայտուած հետաքրքրութիւնն ու զգացումները հաւաստիք մըն են որ բովանդակ Հայրութիւնը պիտի զգայ այն անխառն ուրախութիւնը, որ կը խանդավառէ Ս. Յակոբը այս պահուս իր Սրբազան Պատրիարքի կատարեալ բժշկութեան եւ առողջութեան առթիւ:

Վատահ ենք որ Աստուած պիտի օրհնէ Ն. Ամեն. Սրբազնութեան կեանքը յամայր տարիներով, ի զբաղի հանելու համար այն բոլոր գործերը, որոնց մեռնարկուած է Հայց. Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան եւ պայծառութեան համար Ս. Յակոբայ հովանիին տակ:

Բ.

ՏԵՍԶԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. Աթոռի Տնօրէն Ժողովին որոշումով հետեւեալ կարգադրութիւնները եղած են Տեսչական պաշտօններու մէջ:

- 1.— Ս. Յարութեան Տեսչի կարգուեցաւ Տ. Յակոբ Վրդ. Թաշճեան, փոխանակ Տ. Խորէն Վրդ. Փոսթոյեանի:
- 2.— Բեթղեհէմի Տեսչի կարգուեցաւ Տ. Աշոտ Վրդ. Սարգիսեան, փոխակ. Տ. Ջաւէն Վրդ. Վարժեանի:
- 3.— Ս. Աթոռի Մատակարար կարգուեցաւ Տ. Խորէն Վրդ. Փոսթոյեան, փոխանակ Տ. Վրթանէս Վրդ. Գառնապեանի:

Մայիսը Ս. Աթոռի համար տեւական եւ այլ պաշտօններու փոփոխութեանց շրջանն է ըստ կանոնադրութեան, եւ այդ հիման վրայ եղած են վերոյիշեալ կարգադրութիւնք:

Գ.

ՀԱՅԳԱՅԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻՒՆ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պաղեստինի նշանակելի բաղադրներն մէկն է Հայքա, Կարմիր խորհուրդը, բնականէն օժտւած անբոյժ նաւահանգիստով մը:

Զինադաշտներն ի վեր Հայ գաղութը մը աճած է Հայֆայի մէջ, որուն հոգեւոր պետերը հոգալու համար պարբերաբար հոգեւորականներ կը ղրկուէին Ս. Աթոռի կողմէն, եւ անոնք աեղւոյն Անկիւրան եկեղեցւոյն մէջ պաշտամունք եւ Ս. Պատարագ մատուցանելով կը մխթարէին ժողովուրդը:

Երուսաղէմի Անկիւրան եպիսկոպոս, Տէր Մէկ-Ինէս Սրբազանի կարգադրութեամբ ամէն դիւրութիւն կ'ընծայուէր Հայֆայի Հայ գաղութին՝ աեղական եկեղեցւոյն կողմէն:

Բայց նկատելով որ Հայֆայի Հայ գաղութը ներքին եւ արտաքին աճումով կ'ստուարանայ հետզհետէ, եւ սեփական եկեղեցիի եւ Դպրոցի պէտքը զգալի կը դառնայ, Տնօրէն ժողովը որոշեց գետին մը գնել Հայֆայի մէջ այդ նպատակով. գետինը գրեւորաբար արեւմտեան կողմը քաջապայքի վրայ. միւս կողմէն քաղըրն մէջ վարձուեցաւ մեծ տուն մը, որ ամէն յարմարութիւն ունի, ծառայելու իրեն եկեղեցի, իրեն զոյգ եւ իրեն բնակարան հոգեւոր պաշտօնէի, մինչեւ որ հնարաւոր ըլլայ գրեւորաբար գետին վրայ կառուցանել սեփական շէնքերը:

Վարձուած տան վրայ կատարուեցան անհրաժեշտ փոփոխութիւններ, եւ Տնօրէն ժողովի որոշումով, Հայֆայի նորահաստատ Հայ գաղութին Հոգեւոր Հովիւ կարգուեցաւ Ջէյթունի Աւագիւր գիւղի երէց՝ Տ. Յակոբ Գաբանայ Մալեան, Չեռն. 1911 Ապրիլ, եւ տարագիր եկած Երուսաղէմ 1922 Մայիսին, եւ մըտած Ս. Աթոռին ծառայութեան:

Պատրիկն. Փոխանորդ Աղաւունի Միրախ Եպս. Հայֆա գնաց Անդրանիկ Սարկաւագին հետ, եւ Մայիս 29, Կիրակի օր Ս. Պատարագ մատոյց նորակազմ եկեղեցւոյն մէջ, կարգեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Կոնդակը, ներկայացուց Հոգեւոր Հովիւը իր ժողովուրդին, քարոզով մխթարեց զայն, եւ այս կերպով պաշտօնապէս բացումը կատարեց Հայֆայի առժամանակեայ եկեղեցւոյն, որ Ս. Պատրիարքին փափարին համեմատ պիտի կոչուի Ս. Նիխ, քանի որ Կարմիր խորհուրդ հանգրուան մը եղաւ Եղիա մարգարէին, երբ նա խայտառակեց Բահաղը եւ անոր քուրմերը. եւ ճանցուց ճշմարիտ ստատուած պաշտօնութիւնը: Հայֆայի Հոգեւոր Հովիւը պիտի այցելէ նաեւ շրջակայ մանր հայ գաղութները՝ Արեւա, Նազարէթ, Տիրիքիա, եւ այլն:

Ս. Աթոռիս կողմէն եղած զոհողութիւնները Հայֆայի Հայ գաղութին կազմակերպուած պահպանութեան համար, վստահ ենք որ ինքնին զրգիւ եւ քաջալերանք մը պիտի ըլլայ որ ժողովուրդը ինքն իր ջանքերն ընէ իր եկեղեցիին եւ Դպրոցը նախանձելի վիճակի մը մէջ պահելու, եւ իրեն գործունէայ եւ քրիստոնէայ համայնք, իրեն վայել դիրքը շինելու այդ նոր եւ օտար միջավայրին մէջ:

Տ. ԱՅԱՆԱՍ ՎՐԴ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

Ս. Աթոռս՝ Մայիս 13, Ուրբաթ կէտրէ ետքը, կորսնցուց իր հին վատտկաւորներէն մէկը, յանձին Տ. Աթանաս Վրդ. Ասլանեանի, որ քառասուն տարի շարունակ ծառայած է այս հաստատութեան:

Բնիկ Մայաթիացի, որդի Սեւփանոսի եւ Վառլաթունի, ծն. 1862-ին, իր մանկութիւնն ու պատանութիւնը տեղական դպրոցներու մէջ անցընելէ ետքը, 1886ի սկիզբը կուգայ Երուսաղէմ, կը մտնէ Ս. Յակոբի ծառայութեան, համեստ պաշտօններով տարի մը ետք՝ Լուսարար կը կարգուի Ս. Աստուածածնի, 1888ին Ուրար կ'առնէ. 1889ին Սարկաւագ եւ 1892ին Քահանայ-Արքայ կը ձեռնադրուի Յարութիւն Պատրիարքէն, եւ ժամաբարութեան պաշտօնէի կը վարէ նախ Եաֆա, յետոյ Ս. Յակոբ եւ Եամ. 1905ին Հիւրենկալ կը կարգուի Ս. Յակոբի մէջ. յետոյ տեսչական աշխատանք կը կատարէ Բեթղեմ (1904-5), Աէմէ (1906), Ս. Յարութիւն (1907-1910), Ս Փրկիչ (1912-15), դարձեալ Ս. Յարութիւն (1915-22), եւ վերջապէս ժամօրհնող Ս. Յակոբայ՝ 1922էն սկսեալ:

Հայր Աթանաս կատարեալ Ս. Յակոբցիի տիպար մըն էր, թմախնդիր տեղական սովորութիւններու եւ աւանդութիւններու հանդէպ, խղճամիտ եւ չարաշիր պարտականութեանց գործադրութեան մէջ:

Ի վարձ իր բազմամեայ ծառայութեանց, 1922ին Տնօրէն ժողովի որոշումով վարդապետութեան Մատենա-Դպրատանի իշխանութիւն սրուած է իրեն, եւ Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարք Հայրն ալ Լանջախաչով պատուած եւ բաջալերած է զինքն:

Տարիքը շատ չէր, քայքայուած ատենէ ի վեր կը նեղուէր սրտի հիւանդութենէ, որմէ չկրցաւ ճողովուրդ:

Մայիս 13ին վախճանեցաւ, 14ին թաղման կարգը տեղի ունեցաւ Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ, — որուն նախագահեց Զինչիկիւրեան Եղիշէ Եպս. որ կատարեց օժումը եւ զամբանակաւով մը ներողոց հանգուցեցին ծառայութիւնները, — եւ թաղուեցաւ Ս. Փրկիչ գերեզմանոցը:

Լուսարարապետ Մեսրոպ Սրբազանին վկայութիւնը հանգուցեայի մասին. — «Զեզարարոյ, եկեղեցատէր ու պարտաճանաչ անձ մըն էր: Սուրբ Տեղեաց պաշտօնները կը վարէր վերին աստիճան արթնութեամբ, ու ազգային իրաւունքներու ջերմ նախանձախնդրութեամբ»:

ՍԻՈՆԻՆ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՆԵՐԸ

Շնորհակալութեամբ կ'արձանագրենք թէ ՍիՈնը ֆաշիստներու և ծառայելու համար ինքնաբերաբար հետևեալ տարեկան նուէրներն ըրած են.

Նիկոզոս Պէտէվեան Երուսաղէմէն. 2 Աթէնք:
 օրինակ Սիոն՝ Երուսաղէմի Հայ Բարեփ- Տիգրան Սիմսարեան Նիւ-Եօքքէն,
 րաց Միութեան, Երուսաղէմ: Պրն, Սահփան Թապազեանին, Սելանիկ:
 Տքթ. Լևոն Տ. Գրիգորեան Գրբըզ- Մաղաք Պէրպէրեան Ուսարէն. Տիկին
 Կանէն. Պրն. Բիւզանդ Եղիսեանին, Մարիամ Տէր-Ղազարեանի Թոյ (Ն. Ե.):

Լ Ո Յ Ս Կ Ը Տ Ե Ս Ն Է

«ԳԵՂՈՒՆԻ»

1927

Այս ամսոյ վերջեր կը լրանայ «Գեղունի»ի 1927 տարւոյ պրակին տպագրութիւնը. շէնք եւ նոյն հասոյ մը, նուիրում մի միայն մեր փորագրող-արձանագործ - հասարակէս - նկարիչ արուեստագէտներու գեղեցկագիտական գործերուն:

Մինչեւ հիմայ իբր բաժանորդ արձանագրողներ կ'ընդունին այդ պրակը լուսնի մէջ:

Նկատի առնելով որ «Գեղունի»ի սոյն պրակի էջերը զարդարող պատկերները աւելի նոյնացան՝ իրենց քիւով ու ծաւալով, քան ինչ որ նախապէս ծաւորում էր, կը հարկադրուինք՝ նոր արձանագրողներու համար, բաժնեգինին վրայ յաւելում կատարել:

Այսուհետեւ «Գեղունի»ի սոյն պրակին բաժնեգինն է հաճապահաժախսով միասին, կանխիկ վճարելի տոյր 3,50.

գիմի

Imprimerie Arménienne

Illustration KEGHOUNI

S. LAZARE

VENISE (Italie)

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶՆԵՐՈՒ

Այն հեղինակներ և հրատարակիչներ, որ կը փափաքին իրենց գիրքերուն ծանուցումը գնել ՍիՈնի մէջ, պէտք է որ երկերկու օրինակ ղրկեն տառնցմէ ՍիՈնի Լիմիտացիոն հասցէին:

ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

24. ՄԻԺՈՒՔ ՄԵՇՈՒՔԵՆՆԵ. (իր կեանքը) հասոյ առաջին. գրեց՝ Թորոս Մ. Ազատեան. տպ. Կ. Պոլիս, Յ. Մ. Սէրեան, 1922. էջ 8° 80+2, գինն է 50 Դենկ. Արսունահանի համար ԿԷՍ Տոյր:

25. GREAT THOUGHTS of Mahatama Gandhi. Re. I. Ganesh & Co. Madras p. in 8° VIII+120:

26. MESSAGE OF THE BIRDS, By Prof. T. L. Vaswani (My Motherland Series 2.) Re. I. Ganesh & Co. Publishers, Madras. p. in. 8° 78:

ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ՖԻԷՋՆՅԻ ԵՆ ՇՐՋԱԿԱՅԻԳ ԲԱՄԱՐ
ԳԼԲ. ՎԼԻԲԻԱՆ ԻՐ. Վ. ԳԱՍԳԱՐԵԱՆ:

ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ԳԱԼԻԲԵԻ ԲԱՄԱՐ
(ԵԳԻՊՏՈՍ)
ՏԻՄՐ ԱՆՈՒՇԱԲԱՆ, ՍԱՀԱԿԵԱՆ,
ԱԳԳ. ԱՌԱՋՆՈՐԳԱՐԱՆԻ ՊԱՇՏՈՆԵԱՅ:

ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ՆԻՒ ԵՈՐԲԻ ՇՐՋԱՆԱԿԻՆ ԲԱՄԱՐ
ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍԻՐԱՅՈՒ
ԺԱՐ ԱՍԱՆՆԱԾ Է:

**ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ**

ԸՆԴԴԱՆՈՒՐ ՔԱՐՏՈՒՊԱՐ
ՏԻՄՐ Տ. Ա. ՏԻՔԻՃԵԱՆ:

ԿՐ ԽՆԴՐՈՒԻ ՆԻՒ ԵՈՐԲԻ ԵՆ ՇՐՋԱ
ԿԱՅԻԳ ՍԻՈՆԻ ԲԱԺԱՆՈՐԳՆԵՔԵՆ,
ԱՆՅԱՍՏԱՊ ՎՈՐԱՆԻ ԻՐԵՆԵԳ ԲԱԺՆԵԳԻ
ՆԵՐՐ ՏԻՄՐ Տ. Ա. ՏԻՔԻՃԵԱՆԻ:

Հասցէ

Mr. D. A. DIKIJIAN
331 Fourth Avenue
New York City

ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ՍԻՈՆԻ ԼՕՍ ԱՆՃԵԼՐՈՍԻ ԵՆ ՀԱՐԱՆ
ԱՅԻՆ ՔԱՅԻՖՈՐԵԻՈՅ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒ
ՔԻՆԵՐ յԱՆՃՆՈՒԱԾ Է:

ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ՀԱՅ ԳՐԱՅԱՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԳՈՒՔԵԱՆ ԵՆ ԲԱԺԱՆՈՐ
ՊԱՅԻՆ ՄԱՍԻՆ ՊԻՆԵՂ ԳՐԱՏԱՆ ՏԵՐ
ՏԻՄՐ Ք. ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ:

4408 So. Hoover Street
Los Angeles, Calif.

ՍԻՈՆԻ

ՅՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ

ՀՈՅԳ ԹԻԸ

ՍԻՈՆԻ ՅՈՒՂԻՍ-ՕԳՈՍՏՈՍ ՔԻՆ
ԵՐՐ ՄԻՍԱԽԻՆ յԻՏԻ ԿՐԱՏԱՐԱԿ
ՈՒՄԻՆ ՅՈՒՂԻՍԻ ՄԵՋ, յԼԱՆ 64
ԵՐԵՍ, ՀԱՏ ԿԵՏԱՐԻՐԱԿԱՆ ՔՈՎ
ՎԱՆՊԱԿՈՒՔԵԱՄՔ ՄՐ, ՈՐՈՂ
ԳՂԻԱՆՈՐ ՄԱՍՐ յԻՏԻ ԿԱԳՈՒՆ,
ԷՋՈՒԽԱԺՆԻ ԵՆ ՍՈՒՏԱՐԱԿ
ՌՈՒՍԻՈՅ ՀԱՅՅԵ ԵԿԵՂԵԳԱԿԱՆ
ԿԱՐՈՒԱԺՆԵՐՈՒՆ ՔՈՆԻ ԳՐԱՆՈՒ
ՄԻՆ ԵՆ ՎԵՐԱՊԱՐՈՒՄԻՆ ՍՐԱՏ
ՄՈՒՔԻՆԵՐ ՕՐՄԱՆԵԱՆ ՍՐԱՏ
ՊԱՆԻ ԳՐՅԵՆ:

ԱՆԾԱՆՈԹԻՆ

ՖՈՒՆԱՍԱՅԵՆ ԱՆՃ ՄՐ ԵՈՂ ԿՐ ՎԵՐԱԳԱՐ
ՃԵՆԵ ՍԻՈՆԵՐ ԱՌԱՆԵԳ ԻՐ ՀԱՍՏԵՆ ՆՀԱՆԱԿԵ
ԼՈՒ: ՆՀԱՆԱԿԵԳԵՒՔ ՃԵՐ ՀԱՍՏԵՆ ՈՐ ԹԵՐԻՔ
ՀԳՐԿՈՒՐ: